Opaiţele ceramice de la *Arcobadara*

Corneliu GAIU

Cuvinte cheie: Dacia Porolissensis, Ilişua – Arcobadara, castru, vicus, ceramică, opaiţe
Mots clée: Dacia Porolissensis, Ilişua – Arcobadara, camp romain, vicus, lampes a huile

În urma numeroaselor campanii de săpături de la Ilişua, identificată epigrafic cu antica *Arcobadara*, s-a acumulat o impresionantă cantitate de artefacte care nu fac decât să evidenţieze intensa viaţă economică care a pulsat aici în urma amplasării castrului auxiliar, urmată de formarea unei bogate şi întinse aşezări romane. Prelucrarea inventarului, menit să sistematizeze diversele categorii de obiecte, în vederea întocmirii monografiei arheologice a condus la catalogarea mai multor categorii de piese: fibule[1], monede[2], inscripţii şi monumente sculpturale[3], bronzuri emailate[4], unelte[5].

Lămpile formează o sursă importantă pentru cunoaşterea vieţii socio-economice şi comerţului în care era angrenată o zonă sau alta. Datorită faptului că făceau parte din viaţa cotidiană lămpile se pliau pe mode şi gusturi variate, diferite de la o perioadă la alta şi de la provincie la provincie. Prin aceasta, alături de alte categorii, deţin o valoare cronologică, pe care succesivele tipologii s-au străduit să le nuanţeze, care permit datarea mai precisă a diverselor complexe arheologice. Provincia Dacia dispune de cataloage pentru majoritatea centrelor urbane şi militare: *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*[6], *Apulum*[7], *Potaissa*[8], *Tibiscum*[9], *Porolissum*[10], *Micia*[11], *Buciumi*[12], *Gilău*[13], *Gherla*[14], nelipsind nici tratări globale referitoare la întreaga provincie[15]. Lucernele provenind de la Ilişua au fost prezentate într-o serie de studii şi cataloage[16] sau doar ilustrate, fără descriere şi precizarea contextului arheologic[17]. Numărul semnificativ de opaiţe acumulate în urma cercetărilor din ultimele decenii şi dorinţa de a pune la dispoziţia specialiştilor întregul lot de piese întregi şi fragmentare cunoscute au impus o astfel de abordare. Lucrarea se opreşte doar asupra lămpilor ceramice după ce anterior au fost discutate opaiţele

1 Protase, Cociş, Gaiu 1993; Gaiu, Cociş 2001.
2 Ardevan 1997.
3 Wollmann, Ardevan 2006; Gaiu, Zăgreanu, 2006.
4 Gaiu 2007.
5 Gaiu 2001.
6 Alicu 1977; Alicu 1979; Alicu 1994; Alicu2006.
7 Băluţă 1961; Băluţă 1965; Băluţă 1999.
8 Cătinaş 1996; Cătinaş 2002.
9 Benea 1996.
10 Gudea 1989; Cosma, Egri, 2007
11 Gheorghiţă 1975; Băluţă 1977.
12 Gudea, Cosma 2003; Gudea, Cosma 2006.
13 Isac, Roman 2001
14 Protase, Gudea, Ardevan 2008, 107- 111, pl. LXXXIII – LXXXVI.
15 Băluţă 1983; Roman 2006; Roman 2009
16 Gostar1961; Băluţă 1983; Băluţă 1996.
17 Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XXXVIII – XLI; Protase, Gaiu 1997.

Corneliu Gaiu
Complexul Muzeal Judeţean Bistriţa-Năsăud
e-mail: corneliugaiu@gmail.com

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

din bronz[18]. Piesele se înscriu în tipuri bine cunoscute produse în centre cu tradiţie, italice sau din provincii, aduse odată cu trupele sau importuri, altele fiind produse provinciale produse ale oficinelor locale. Unele opaiţe puteau să fie realizate chiar în atelierele ceramiştilor din *Arcobadara*, unde în afară de cuptoare s-au găsit tipare, poansoane şi ştampilele unor meşteri locali[19], fără a se fi descoperit până în prezent tipare pentru modelarea lucernelor care să le ateste în mod direct.

După tehnica în care au fost lucrate la Ilişua se întâlnesc opaiţe lucrate la roată şi opaiţe modelate în tipare. Din prima categorie fac parte cele câteva exemplare cu bazinul rotund şi orificiul larg (nr. 2 - 7), din categoria aşa numitelor „lămpi cu seu" (84, 88). Ele au fost catalogate de către Cristian-Aurel Roman într-un studiu dedicat acestei serii de lămpi[20], fiind prezente în descoperiri din secolele II-III la Buciumi, Căşei, Gilău Ilişua şi Porolissum în Dacia Porolissensis[21].

Din punct de vedere tipologic se disting o varietate relativ redusă de tipuri:

I. Lampă cu volute (nr. 1, 19?)

Opaiţele cu volute îşi au modelul în lămpile de bronz şi se caracterizează prin rezervorul circular tronconică cu discul concav şi ciocul triunghiular sau rotunjit, decorat cu volute[22]. În funcţie de terminaţia ciocului, triunghiulară sau rotundă, Loeschcke împarte acest tip în două grupe[23]. Corpul este rotund, cu discul concav decorat în general cu scene mitologice, personaje, reprezentări zoomorfe sau vegetale, încadrat de cercuri concentrice. În diversele tipologii ele au fost clasificate în funcţie de dimensiunile ciocului, terminaţia volutelor şi raportul dintre cioc şi bazin în mai multe grupe care au marcat evoluţia acestui tip de-a lungul sec. I şi începutul sec. II[24]. Acest tip de opaiţe, fără a fi extrem de frecvente, apar în Dacia ca importuri italice la în contexte datate în general în primele decenii ale sec. II[25]. Exemplarul de la Ilişua este de provenienţă italică, cel mai probabil adus de către militarii care au amenajat castrul traianic, piesa fiind descoperită într-una din barăcile primului castru de pământ. Decorul de pe disc, un cap de cal, se regăseşte pe o lucernă de la Tibiscum[26].

II. Lămpile cu corpul rotund şi cioc puţin ieşit în afară (nr. 2, 4 – 5) aparţin tipului V din tipologia realizată de D. Alicu[27], care datează exemplarele de la Ulpia Traiana la mijlocul sec. II.

III. Lămpile cu disc cu cioc cordiform (nr. 9 - 12, 17 – 18, 20 - 22).

O altă categorie de opaiţe care se evidenţiază între piesele descoperite la Ilişua sunt cele cu bazinul rotund, ciocul scurt, cordiform sau rotunjit, discul concav, bordura decorată, toarta discoidală, eventual perforată. Este una din formele cu o largă răspândire, a cărei producţie debutează în a doua jumătate a sec. I fiind difuzată de-a lungul sec. II – III[28]. Respectivul tip cu o mulţime de subtipuri şi variante în funcţie de raportul dintre bazin şi cioc şi decorul discului şi bordurii a fost încadrat de Loeschcke în tipul VIII. În Dacia ele circulă atât prin import cât şi urmare a unei producţii locale[29]. Pentru acest tip de lampă D. Alicu delimitează nu mai puţin de şapte variante, toate însumate tipului VII din tipologia întocmită[30]. În catalogul pieselor din Dacia Porolissensis au fost inventariate un număr de 22 exemplare, cele mai numeroase datate în sec. II, dar şi unele cu circulaţie în sec. III[31], confirmată şi de piesele găsite la Ilişua.

---

18 Gaiu, 2007.

19 Christescu 1929, 68 – 70; Pop 1994, 42.

20 Roman 2000.

21 Roman 2006, 25 – 30.

22 Loeschcke 1919, 212 – 220, tipul I; Dressel tipul 9;Iványi 1935,10 – 11, tip I; Alicu 1994, 41 – 44, tipul I.

23 Loeschcke 1919, 212 -222.

24 Iványi 1935, 10 – 11.

25 La Ulpia Traiana Sarmizegetusa apar şi copii locale ale amintitului tip de lucerne, Alicu 1994, 42 – 43; Roman 2009, 35.

26 Benea 1990, 152, fig. 12/5.

27 Alicu 2006, 41.

28 Gualandi Genito 1977, 133. Piesele de la Ilişua se încadrează majoritar în grupa II C din clasificarea acesteia.

29 Băluţă 1977, 211; Benea 1990, 143.

30 Alicu 1994, 48 – 51; Alicu 2006, 96 -105.

31 Roman 2009, 39 – 40.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

IV. Lămpi cu corp ovoidal (nr. 15 - 16)

Am inclus în acest tip două piese cu corpul ovoidal şi ciocul alungit cu terminaţie triunghiulară, incluse de Iványi în tipul XVIII[32], ca o formă degenerată a lămpilor elenistice. În Pannonia piese de acest tip au fost găsite la Székesfehérvár, Osijek, Szeged, Pécs, Ptuj[33]

V. Lămpi cu canal / *Firmalampen*, reprezintă cea mai răspândită categorie de opaiţe înregistrate la Ilişua. Termenul de *Firmalampen* care a fost general adoptat pentru acest tip de lucernă derivă de la faptul că numeroase exemplare au la bază inscripţionat în relief numele producătorului. Întrucât unele piese nu au marca, s-a adoptat şi denumirea de „lampă cu canal" după caracteristica lor principală, ciocul alungit are pe partea anterioară un canal. Loeschcke[34]a grupat lămpile *Firmalampen* în două tipuri: cu canal închis (tipul IX) şi cu canal deschis (tipul X). În funcţie de forma bazinului şi ciocului precum şi de motivele decorative amplasate pe bordură şi disc s-au stabilit numeroase variante ale acestui tip de opaiţ[35]. Produse pe scară largă în oficinele italice şi mai apoi în provincii acest tip de opaiţ se găseşte din sec. I până în sec. IV[36]. În Dacia reprezintă tipul comun de opaiţ pe toată durata provinciei, pătruns pe calea comerţului din ateliere italice sau provinciale, dar preluat şi de atelierele locale, aşa cum o atestă o serie de ştampile şi calitatea scăzută a numeroase piese[37]. Toate exemplarele găsite la Ilişua aparţin celui din urmă tip, cunoscut şi ca „tipul *Fortis*"după numele oficinei lui *L. Aemilius Fortis* în care după mijlocul sec. I s-ar fi dezvoltat acest tip de lampă. Cu o excepţie (nr. 70) toate piesele de acest tip de la Ilişua sunt *monolychnis* fiind în general lipsite de toartă.

Atelierele de provenienţă a opaiţelor de la Ilişua sunt cele în general cunoscute, limitate la un număr de opt ştampile.

APOLAVST

Lucernele cu această ştampilă au fost produse într-un atelier din nord italic care îşi începe activitatea în primele decenii ale sec. II, cu o circulaţie restrânsă, până la domnia lui Marcus Aurelius[38]. În Dacia producţia sa se întâlneşte doar la Apulum[39], exemplarul de la Ilişua putând fi în legătură cu prezenţa un vexilaţii a legiunii XIII Gemina în prima fază a castrului.

CASSI

Atelierul lui *Cassius* şi-a început activitatea la începutul sec. II în nordul Italiei[40], produsele sale fiind răspândite în întreg Imperiul roman. În Dacia numărul opaiţelor italice sau imitaţii provinciale au o destul de largă răspândire[41], cele mai frecvente acoperind perioada Hadrian - Antoninus Pius[42]. În Dacia Porolissensis au fost înregistrate un număr de cinci piese la Porolissum (3)[43], Gherla(1)[44] şi Ilişua (1). Două din piesele de la Porolissum apar în contexte de sec. III[45], pentru majoritatea exemplarelor predominând contexte de sec II.

FAVOR

De la Ilişua Gostar menţionează două lămpi cu această marcă[46]. Oficina nord italică şi-a început activitatea în a doua jumătate a sec. II[47], producţia sa fiind concentrată în vremea Antoninilor. În Dacia produsele sale

32 Iványi 1935, 19, pl. LV/1 - 5.

33 Iványi 1935, 35

34 Loeschcke 1919, 255 sqq.

35 Alicu 1994, 54 – 56; Benea 1990, 145; Băluţă 2003, XIII - XV

36 Iványi 1935, 16 – 19; Alicu 1994, 56.

37 Băluţă 1961, 191; Benea 1990, 146.

38 Buchi 1975, 6 – 7.

39 Gostar 1961, 175 - 176; Băluţă 1961, 193 – 194; Băluţă 2003,7 – 8.

40 Loeschcke 1919, 196.

41 Băluţă 1996, 93, nota 7; Man 2000, 49; Alicu 2006, 15.

42 Gostar 1961, 178; Băluţă 2003, 26.

43 Roman 2006,

44 Băluţă 1996, 94.

45 Roman 2006, 127.

46 Gostar 1961, 161, nr. 117 şi 118; Băluţă 1996, 97 susţine că există doar un singur fragment, fiind vorba de o dublă înregistrare, una din bibliografie care se regăseşte în inventarele MNIT.

47 Roman 2006, 61

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

de factură italică sau pannonică sunt prezente la *Ampelum, Apulum, Potaissa, Ulpia Traiana, Napoca*[48] şi pe limesul nordic în castrele de la Buciumi, Gilău şi Căşei[49].

FESTI

Figlina şi-a început activitatea în a doua jumătate a sec. I în nordul Italiei, produsele sale fiind cunoscute în provinciile europene ale Imperiului până în prima jumătate a secolului III[50]. Piese cu marca FESTI se datează în Dacia în secolul II[51], în Dacia Porolissensis fiind descoperite la Gilău[52], Porolissum[53] şi Ilişua [54](1+1).

FORTIS

Oficina lui *Fortis* este prezentă şi la Ilişua prin cel mai mare număr de lucerne, fiind un atelier cu o lungă tradiţie a cărei producţie masivă acoperă întreg Imperiu roman, cu centre dispersate în provincii[55], de la mijlocul secolului I până la sfârşitul secolului III[56]. La Ilişua în afara exemplarului provenind din săpăturile lui Torma[57]se mai adaugă încă 11 opaiţe purtând această marcă, care acoperă toată durata de funcţionare a castrului. Dacă o parte din lămpi, prin modelaj şi calitatea ştampilelor sunt de evidentă origine italică, altele cu inscripţiile şterse şi lutul nisipos sunt produse provinciale sau copii locale.

OCTAVI

Marca bine cunoscută în Imperiu, a circulat de la sfârşitul secolului I până la mijlocul secolului III[58]. În Dacia produsele sale se întâlnesc în numeroase locaţii: *Alburnus Maior, Ampelum, Apulum, Micia, Potaissa, Tibiscum, Ulpia Traiana,* Buciumi, Cristeşti, Micăsasa, Buciumi, Gilău, Porolissum[59]. De la Ilişua se cunoaşte o piesă fragmentară provenind din săpăturile lui Torma[60].

RARIUS

Un singur opaiţ din descoperirile mai vechi poartă o inscripţie fragmentară RAR pentru care s-au propus lecturi diverse: RAR[61], ...US[62], respectiv RARIUS[63], atelierul căruia nu este cunoscut.

x/VISE

Pe fundul unui opaiţ găsit de către Torma este dispusă ştampila VISE cu un semn cruciform suprapus mărcii[64]. Piesa a fost datată de către Băluţă în a doua jumătate a secolului II[65], care o socoteşte un produs local, marca nefiind identificată şi în alte locuri.

Prezentarea lămpilor romane de la Arcobadara vine să completeze imaginea iluminatului în provincie prin adăugarea unui număr semnificativ de piese, descoperite atât în castru cât şi în vicusul militar. Celor peste 80 de lucerne din lut la care se adaugă 5 piese din bronz, două lămpi din fier şi un opaiţ deschis din plumb dovezi a importanţei acordate iluminatului în mediul militar şi civil de la Arcobadara. O parte din aceste lămpi reprezintă importuri italice sau din provinciile vestice, altele după modelaj şi material sunt de evidentă

48 Băluţă 2003, 60.

49 Roman 2006, 61 – 62.

50 Roman 2006, 63;

51 Benea 1990, 148; Alicu 1994, 21; Băluţă 2003, 67.

52 Isac, Roman 2001, 377; Roman 2006, 114 – 115, nr. 96,98, 99.

53 Băluţă 1996, 98, nr. 32

54 Gostar 1961, 161, nr. 132; Băluţă 1996, 98, nr. 34

55 Se presupune că oficina iniţială a aparţinut lui *L. Aemilius Fortis* care a activat la Savignano sul Panora, în apropiere de Modena unde în sec. XVI se mai conserva toponimicul „Campo Forte" (Gualdini Genito 1977, 158)

56 Loeschcke 1919, 282; Iványi 1935, 17 - 18;

57 CIL III, 8076, 16 c; Gostar 1961, 164; Băluţă 1996, 98, nr. 55.

58 Loeschcke 1919, 297; Alicu 1994, 30.

59 Băluţă 2003, 137; Alicu 2006, 26; Benea 1990, 149; Roman 2006, 67.

60 Gostar 1961, 168; Băluţă 1996, 104, NR. 72, PL. XIII/14.

61 CIL III, 8076/27.

62 Gostar 1961, 172, nr. 441.

63 Băluţă 1996, 109, nr. 94, pl. XIII/16.

64 CIL III, 8076/3, cu lectura AISE, preluată de către Gostar 1961, 157, nr. 10. Gudea, Ghiurco 1988, 153 o include în repertoriul descoperirilor paleocreştine din Dacia.

65 Băluţă 1996, 108 - 109, nr. 90.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

producţie locală, produse în filiale ale oficinelor italice sau după matriţe copiate şi reproduse pe scară largă în Dacia. Probabil că o analiză a materialului din care sunt confecţionate opaiţele ar putea aduce precizări privitoare la aportul local în producţia de lucerne din Dacia. În ansamblul din materialului lychnologic de la Ilişua se constată o predilecţie pentru opaiţele *monolychnis*, o singură piesă cu trei arzătoare şi două *bilychnis*[66] fiind cunoscute din această staţiune. Cele mai numeroase rămân şi aici ca peste tot în provincie lămpile cu canal (70%), urmate de cele cu bazin circular de tip Loeschcke VIII şi o singură piesă încadrată sigur în grupa lămpilor cu volute. Mărcile identificate rămân limitate la câteva ateliere bine cunoscute: FORTIS,FAVOR, APOLAUSTUS, FESTI, CASSI, OCTAVI, cel mai frecventat fiind cel dintâi cu peste 65% din atestări, celelalte fiind înregistrate cu o singură sau două ştampile identificate.

Catalogul lămpilor.*

1. Opaiţ cu volute, deteriorat, restaurat; lipsă o parte din rezervor şi din ciocul piesei; pastă fină de culoare ocru-cărămiziu, firnis roşu-cărămiziu; dimensiuni: L = 82 mm, diametru rezervor = 60 mm, h = 23 mm; lampă cu bazinul rotund, ciocul cu terminaţie unghiulară, ornamentat cu volute; discul concav cu reprezentarea unui cap de cal în relief, orificiul de alimentare rotund dispus între botul calului şi gât; bordura este delimitată de disc prin trei cercuri concentrice.

Tip: Loeschcke I C; Alicu I. Datare: 106 – 117/118.

Ilişua, castru, 1994, *praetentura sinistra*, baraca VI, nivelul castrului mic de pământ. Inv. 18172.

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XXXVIII/3; Isac, Roman 2006, nr. 155.

2. Opaiţ lucrat la roată; pastă fină, suprafaţa netedă de culoare vineţiu-portocaliu. Dimensiuni: L = 75 mm, H = 18 mm, D = 62 mm. Rotund, fund drept, bazin tronconic cu pereţii puternic evazaţi, disc concav cu orificiu de alimentare îngust, ciocul prezintă uşoare urme de ardere.

Ilişua, săpături K. Torma; MNIT inv. 19142.

Bibl.: Roman 2000, 102, nr. 2, fig. 4; Isac, Roman 2006, nr. 44.

3. Opaiţ lucrat la roată; pastă densă, de culoare cafeniu-maroniu, angobă de culoare portocaliu-vânăt; dimensiuni: L = 80 mm, H = 24 mm, D = 63 mm; rotund, disc neted, orificiu de alimentare larg, ciocul perforează discul opaiţului; ansă discoidală plină, supraînălţată.

Ilişua, săpături K. Torma; MNIT inv. V 19468.

Bibl: Roman 2000, 107, nr. 28, fig. 52; Isac-Roman 2006, 50, nr. 59.

4. Opaiţ fragmentar; pastă orange-cărămizie, cu nisip în compoziţie, modelată la roată; dimensiuni: diametru bazin = 55 mm, H = 23 mm; rotund; fundul drept cu urmele desprinderii de pe disc a piesei, pereţii bitronconici, disc uşor alveolat.

Tip: Roman I. Datare: 1/2 sec. II.

Ilişua, 1990, sector cuptoare ceramice, cas. A. Inv. 23160.

5. Opaiţ fragmentar modelat la roată; se păstrează doar o parte din bazin şi disc; lucrat la roată; pastă fină, cu şamot şi firişoare de mică în compoziţie, compactă, de culoare ocru-cărămiziu; dimensiuni: Lp = 69 mm, H = 27 mm, diametru = 69 mm; rotund; fund drept, bazin bitronconic, disc plat; se păstrează parte din ciocul scurt care porneşte din corpul bazinului; piesa a avut o toartă lamelară.

Tip: Roman I A. Datare: 1/2 sec II.

Ilişua, castru, *praetentura sinistra*, baraca VI. Inv. 23145.

6. Opaiţ lucrat la roată; pastă densă relativ fină de culoare portocaliu-vineţiu, cu angoba îndepărtată; dimensiuni: L = 70 mm, H = 26 mm, D = 59 mm; rotund, disc concav, cioc triunghiular îngroşat, mâner în bandă lată, supraînălţat.

Ilişua, săpături K. Torma; MNIT inv. V 19141.

Bibl: Roman 2000, 103, nr. 8, fig. 5; Isac-Roman 2006, 50, nr. 58.

7. Opaiţ *trilychinis* lucrat la roată; bazin rotund cu baza circulară înaltă, ciocurile uşor trase în afară; orificiu de alimentare larg, ansa în bandă ataşată de marginea bazinului şi de inelul din jurul orificiului de alimentare.

Tip: Roman 2000 II B. Datare mijl. sec. III –înc. sec. IV.

---

66 Torma 1865, 59, pl. XII/9.

* Cu excepţia pieselor care au ca loc de păstrare Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei (MNIT) lămpile din catalog fac parte din colecţia Muzeului Bistriţa.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Ilişua. Loc de păstrare: MNIT

Bibl. : Băluţă 1983, 28; Roman 2000,117, nr. 76, fig. 167.

8. Opaiţ fragmentar; se păstrează partea inferioară a bazinului; pastă fină de culoare ocru-brun, angobă de culoare cafeniu-brun; turnată. Dimensiuni: l = 88 mm, H = 24 mm, D = 75 mm. Rotund; baza cu o bordură; în câmp ştampila X/VISE.

Tip: Loeschcke VIII. Datare 2/2 sec II.

Ilişua; MNIT inv. I 3191.

Bibl: CIL, III, 8076, 30; Gostar 1961,157, nr. 10; Gudea-Ghiurco 1988, 153; Rusu 1991, 88, pl. VI/1; Băluţă 1996, 108-109, nr. 90, pl. II/2 şi XIII/7; Isac-Roman 2006, 58, nr. 108.

9. Opaiţ aproape întreg; discul distrus în cea mai mare parte, precum şi o parte din rezervor; pastă fină cu nisip în compoziţie, culoare brun-cărămiziu cu nuanţe negricioase; dimensiuni: L = 75 mm, diametru bazin = 48 mm, h = 41 mm; rotund; fund inelar; bazin globular; disc concav; discul delimitat de bordură printr-o şănţuire; bordura decorată cu caneluri oblice care coboară pe pereţii bazinului; ciocul scurt circular, cu orificiu de ardere rotund; ansa discoidală.

Tip: Loeschcke VIII. Datare: mijlocul sec. II.

Ilişua, castru 1991, *praetentura dextra*, baraca I, -100 cm. Inv. 16544.

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XL/2.

10. Opaiţ întreg; pastă densă de culoare cărămiziu-roşu angobă la culoare; dimensiuni: L = 73 mm, diametru = 52 mm, h = 22 mm; rotund; fund inelar; bordura decorată cu triunghiuri incizate; disc drept cu două orificii de alimentare dispuse de o parte şi alta a decorului în relief în formă de glastră; discul delimitat de bordură printr-o nervură circulară; cioc scurt; ansă discoidală.

Tip: Loeschcke VIII; Alicu VII: Datare generală: 1/2 sec. II.

Ilişua, castru, 1981, descoperire de suprafaţă. Inv. 14549.

11. Opaiţ întreg spart în jurul orificiului de alimentare; pastă fină de culoare cărămizie, firnis roşu; dimensiuni: L = 75 mm, diametru bazin = 56 mm, H = 29 mm; rotund; discul concav, delimitat de bordură printr-o linie incizată, cu decor în formă de margaretă cu nouă petale; ciocul scurt, rotunjit; ansa discoidală, plină; ciocul cu urme de arsură.

Tip: Loeschcke VIII; Ivanyi VII. Datare:1/2 sec. III.

Ilişua, castru, *porta decumana*, 1984, - 40 cm. Inv. 18249.

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XXXIX/5.

12. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar o parte din discul şi bordura piesei; pastă fină de culoare cărămizie cu firnis roşu-maroniu; dimensiuni: diametru bazin = 55 mm, hp = 21 mm; disc concav decorat cu decorat cu o pasăre cu aripile desfăcute, cu capul întors spre dreapta; discul delimitat de bordură de două cercuri concentrice; peretele bazinului păstrează un început din toarta lamelară a opaiţului.

Ilişua, 1994, *praetentura sinistra* , -120 cm. Datare: 106 – 116/117. Inv. 23156.

13. Opaiţ restaurat; din piesa originală lipsea o parte din cioc şi disc; pastă fină de culoare ocru-cărămiziu cu firnis roşu; dimensiuni: L = 77 mm, diametru = 53 mm, h bazin= 27 mm; rotund; fund inelar; bazin globular; disc concav cu orificiu de alimentare central; ciocul scurt cordiform; ansă discoidală, perforată.

Tip: Loeschcke VIII; Alicu VII D. Datare: 2/2 sec. II.

Ilişua, castru 1991, *praetentura dextra*, baraca II, -55 cm. Inv. 17347.

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XXXIX/6.

14. Opaiţ restaurat; din piesa originală lipseşte ciocul şi o porţiune din disc; pastă semifină de culoare oliv-cărămizie, angobă brun-maroniu; dimensiuni: Lp = 67 mm, diametru bazin = 52 mm, H = 26 mm; rotund; fund plat delimitat de două cercuri concentrice; disc plat, mărginit de o nervură pe contur; ansa bifidă plină; pe marginea bazinului se păstrează urmele îmbinării celor două tipare.

Ilişua, castru, 1995, *praetentura dextra*,baraca IV, - 70 cm. Inv. 17346.

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XXXIX/2.

15. Opaiţ întreg; ciocul uşor ciobit; pastă fină de culoare cărămiziu-ocru, angobă cărămizie; dimensiuni: L= 88 mm, diametru rezervor = 48 mm, h = 33 mm; rotund; disc concav cu orificiul de alimentare plasat central, delimitat de bordură printr-o nervură; bordura decorată cu două proeminenţe care au ca şi toarta şănţuiri longitudinale; ciocul alungit cu terminaţie unghiulară cu un canal romboidal care porneşte din partea centrală a discului; ansa lamelară plină decorată prin trei incizii.

Tip: Iványi XVIII; Datare: sec. II.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Ilişua, 1996, terma B, -70 cm. Inv. 20728.
Bibl: Isac-Roman 2006, nr.274.

16. Opaiţ întreg; pastă fină de culoare cărămizie, cu paiete de mică, firnis maroniu – roşcat; dimensiuni: L = 82 mm, l = 54 mm, H = 23 mm; piriformă; bazin scund cu baza rotunjită; discul uşor concav, ciocul alungit cu terminaţia triunghiulară, pe bordură o proeminenţă care sugerează toarta.
Tip: Alicu XXVII. Datare: 2/2 sec. II – înc. sec. III.
Ilişua, castru *praetentura dextra*, baraca IV, - 90 cm. Inv. 18251.
Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XL/4.

17. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar toarta şi parte din peretele piesei; pastă fină de culoare ocru-cărămiziu, firnis brun-roşcat; dimensiuni: Lp = 48 mm, hp = 25 mm; ansa discoidală perforată, decorată cu două linii incizate longitudinal şi trei incizii orizontale spre bază.
Ilişua, *praetorium*, 1986, înc. a, - 90 cm. Inv. 18928.
Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XLI/4.

18. Fragment opaiţ; pastă compactă, fină de culoare ocru-cărămiziu, firnis cărămiziu-roşu; dimensiuni: Lp = 34 mm, h = 27 mm; se păstrează parte din bazinul globular cu marginea decorată cu incizii în formă de x; disc concav; ansă discoidală perforată.
Tip: Loeschcke VIII. Datare: 1/2 sec. II.
Ilişua 2002, *raetentura dextra*, baraca 1, -90 cm.

19. Opaiţ fragmentar; lipsesc discul şi ciocului piesei; pastă fină de culoare ocru-cărămiziu, firnis brun-roşcat; dimensiuni: Lp = 62 mm, diametru bazin = 62mm, H = 26 mm; rotund; baza dreaptă, mărginită de un cerc incizat şi două cercuri concentrice dispuse la mijloc; bordura dreaptă, îngustă; disc concav delimitat de bordură de două cercuri concentrice incizate.
Ilişua, castru, *praetentura dextra*, baraca II. Inv. 18923.
Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XLI/6.

20. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar o parte a bazinului; pastă fină de culoare ocru, firnis maro-roşcat; dimensiuni: Lp = 52 mm, hp = 34 mm; rotund; bordura lată; umărul decorat cu mici ove imprimate; discul delimitat de bordură printr-o nervură şi un cerc incizat; disc concav; ansă discoidală perforată.
Ilişua, 1995, castru, *praetentura sinistra*, baraca V. Inv. 23152.

21. Opaiţ fragmentar; se păstrează parte din peretele şi bordura piesei; pastă nisipoasă fină de culoare cărămizie, firnis roşu-maroniu; dimensiuni: diametru bazin = 43 mm; rotund; bazin bitronconic, decorat pe umăr cu incizii radiale; bordura delimitată de bazin printr-o linie circulară incizată.
Ilişua, *vicusul militar*, SXI, m. 7, - 40 cm. Inv. 23027.

22. Fragment opaiţ; pastă de culoare ocru, firnis roşu-maroniu; dimensiuni: diametru bazin = 46 mm; se păstrează doar un fragment din bordura şi discul lămpii; bordura decorată cu un registru de semiove incizate; disc concav delimitat de bordură printr-o linie circulară incizată decorat cu o rozetă.
Tip: Alicu VII.
Ilişua, castru, suprafaţă. Inv. 23161.

23. Opaiţ fragmentar; se păstrează baza şi parte din peretele bazinului; pastă fină de culoare ocru-oranj, angobă maroniu-oranj; dimensiuni: Lp = 59 mm, diametru fund = 29 mm, hp = 25 mm; rotund; fund inelar; toarta probabil în formă de frunză cu apucătoare dorsală.
Ilişua, castru, *praetentura dextra*, 1995, baraca IV, - 70 cm. Inv. 18252.
Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XL/3.

24. Opaiţ aproape întreg; pastă densă, fină, de culoare ocru, firnis brun; dimensiuni: L = 96 mm, diam. bazin = 65 mm, h = 34 mm; rotund; baza cu ştampila FORTIS, cu majuscule, bine conturate, 6 mm, înscrisă în două cercuri concentrice; bordură cu trei proeminenţe; disc plat cu orificiu de alimentare dispus central; bordura delimitată de disc printr-o nervură care urmăreşte forma piesei, inclusiv a orificiului de ardere; cioc alungit, cu două orificii de aerisire pe canal.
Tip: Loeschcke X.
Ilişua, vicus, 1994. Inv. 20029.

25. Opaiţ deteriorat, restaurat; din piesa originală lipsea o parte din rezervor; pastă fină cărămizie, angobă roşie; dimensiuni: L =100 mm, diametru = 66 mm, h = 34 mm; rotund; disc neted, orificiu de alimentare rotund; bordura cu trei protuberanţe bifide; bordura delimitată de disc printr-o nervură circulară ce urmăreşte forma opaiţului, inclusiv a ciocului; cioc alungit, bine delimitat de bazin, cu un orificiu de aerisire pe canal.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Tip: Loeschcke X. Datare: 1/2 sec. II

Ilişua, sector cuptoare, S3/1990, m. 14, -75 cm. Inv. 18171.

26. Opaiţ fragmentar, reconstituit; lipsă o parte din bazin şi cioc; pastă fină de culoare ocru-oranj, firnis brun – roşcat, cu urme de ardere secundară; dimensiuni: L = 95 mm, diametru bazin = 65 mm, h = 34 mm; disc drept, orificiu de alimentare, în centru, rotund; pe bordură două protuberanţe; bordura despărţită de disc de o nervură; pe canalul dintre cioc şi disc sunt practicate două orificii de aerisire; fund drept cu două cercuri concentrice pe margini.

Tip: Loeschcke X. Datare sf. sec II – înc. sec. III.

Ilişua, castru, *praetentura dextra*, baraca IV. Inv. 17339.

27. Opaiţ fragmentar, restaurat; din corpul original nu se păstrează baza rezervorului; pastă fină, cărămizie acoperită cu o angobă roşu-cărămiziu; dimensiuni: L = 89 mm, diametru bazin = 61 mm, h = 29 mm; disc neted, orificiu de alimentare rotund, dispus central; pe bordură două protuberanţe; bordura despărţită de disc de o nervură care urmează forma opaiţului, inclusiv a orificiului de ardere; cioc alungit, pe canal două orificii de aerisire; pe cioc urme de ardere.

Tip: Loeschcke X. Datare: mijlocul şi a doua jum. a sec. II.

Ilişua, castru, *praetorium*. Inv. 17342.

28. Opaiţ fragmentar; s-a păstrat parte din disc şi din bordură; pastă fină cu nisip şi firişoare de mică în compoziţie; culoare cărămizie, firnis brun-roşcat; dimensiuni: diametru disc = 52 mm; disc plat cu orificiu de alimentare central; bordura despărţită de disc de o nervură care urmăreşte forma opaiţului; bordura conservă o proeminenţă.

Tip: Loeschcke X. Datare sec. II.

Ilişua, sector cuptoare, SIII, - 40 cm. Inv. 23025.

29. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar o parte din discul şi bordura piesei; pastă fină, cu paiete de mică în compoziţie, de culoare ocru, urme de firnis brun; dimensiuni: Lp = 45 mm, lp = 31 mm; rotund; disc drept cu orificiu de alimentare în centru, pe bordură o proeminenţă; bordura despărţită de disc de o nervură circulară.

Tip: Loeschcke X. Datare: sec. III.

Ilişua, castru, *praetentura dextra*, baraca IV, - 30 cm. Inv. 23155.

30. Opaiţ fragmentar; s-a păstrat parte din disc şi din bordură; pastă fină cu nisip şi firişoare de mică în compoziţie; culoare orange-cărămiziu, firnis brun-maroniu; dimensiuni: Lp = 62 mm, lp = 41mm; disc plat cu orificiu de alimentare central; bordura despărţită de disc de o nervură care urmăreşte forma opaiţului, inclusiv ciocul; pe bordură două proeminenţe; cioc alungit.

Tip: Alicu X. Datare: sec. III.

Ilişua, castru, 1992; *praetentura dextra*, baraca I, - 40 cm. Inv. 23.023.

31. Opaiţ fragmentar; restaurat; pastă fină, nisipoasă, de culoare ocru-maroniu, acoperită de o angobă brună; dimensiuni: L = 97 mm, diametru bazin = 63 mm, h = 26 mm; rotund; baza cu două cercuri concentrice; disc plat cu două orificii de alimentare între care, central, se află o mască umană în relief, ştearsă; bordura, delimitată de disc printr-o nervură care urmăreşte forma piesei, inclusiv a ciocului, este decorată cu două proeminenţe şi un şir de pastile în relief; cioc alungit bine delimitat de bazin.

Tip: Loeschcke X; Datare: 2/3 sec. II.

Ilişua, castru, *praetentura dextra*, baraca III, niv. castrului mare de pământ. Inv. 17345.

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XXXIX/1.

32. Opaiţ fragmentar, restaurat; din exemplarul original lipsea o bună parte din ciocul piesei; pastă fină de culoare cărămizie, angobă cărămiziu-maronie; dimensiuni: L p = 59 mm, diametru bazin = 51 mm, h = 26 mm; rotund; fund delimitat de două cercuri concentrice, în mijloc ştampila în relief FORTIS; disc neted, orificiu de alimentare rotund, bordura cu trei protuberanţe delimitată de disc printr-o nervură circulară ce urmăreşte forma opaiţului, inclusiv a ciocului; bazinul uşor asimetric.

Tip: Loeschcke X. Datare: sf. sec. II – înc. sec. III.

Ilişua, castru, *praetentura dextra*, baraca III. Inv. 17341.

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XXXVIII/2.

33. Opaiţ întreg; pastă fină de culoare ocru, acoperită de un firnis roşu-maroniu; dimensiuni: L = 77 mm, diametru bazin = 51 mm, h = 27 mm; rotund; fund cu ştampilă ilizibilă înscrisă în două cercuri concentrice; bordura cu trei proeminenţe, delimitată de disc printr-o nervură care urmează forma opaiţului, inclusiv a orificiului de ardere, circular; disc decorat cu o mască umană, cu două orificii de alimentare, circulare, dispuse lateral; pe canal un orificiu de aerisire.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Tip: Loeschcke X. Datare: probabil sec. III.

Ilişua, castru, descoperire de suprafaţă, 1983; Inv. 14548.

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XLI/1.

34. Opaiţ fragmentar; discul şi ciocul păstrate fragmentar; pastă fină, culoare ocru; dimensiuni: L = 82 mm, l = 51 mm, h = 30 mm; rotund, fund delimitat de două cercuri concentrice, în mijloc, ştampila în relief FORTIS, disc drept, orificiu de alimentare rotund, bordură delimitată de disc printr-o nervură ce urmăreşte forma opaiţului; pe bordură trei protuberanţe.

Tip: Loeschcke X. Datare: 2/2 sec. II.

Ilişua, castru, *praetentura sinistra*, baraca VI. Inv. 17343.

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XXXVIII/5.

35. Opaiţ fragmentar; discul spart; pastă fină, culoare ocru-cărămiziu, angobă roşu-maroniu; dimensiuni: L = 76 mm, diametru bazin = 53 mm, h = 29 mm; rotund; fund delimitat de două cercuri concentrice, în mijloc ştampila în relief FORTIS; cioc alungit, cu orificiu de ardere rotund; bordură despărţită de disc de o nervură circulară care urmăreşte forma opaiţului, inclusiv a orificiului de ardere.

Tipul: Loeschcke X. Datare: 2/2 sec. II.

Ilişua , castru, 1988, *praetorium*. Inv. 17340.

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XXXVIII/6.

36. Fragment de opaiţ; se păstrează doar parte din bordura şi ciocul lucernei; pastă fină de culoare ocru-cărămizie, firnis roşiu-oranj; dimensiuni: Lp = 46 mm; pe bordură se conservă o proeminenţă; bordura despărţită de disc de o nervură care urmăreşte forma piesei, inclusiv a ciocului.

Tip: Alicu X.

Ilişua, 1996, castru, *praetentura dextra*, baraca IV, - 60 cm. Inv. 23147.

37. Fragment opaiţ; se păstrează parţial doar ciocul; pastă nisipoasă de culoare cărămizie; dimensiuni: Lp = 22 mm, h = 22 mm;

Tip: Loeschcke X. Datare: sec. II.

Ilişua, castru, *praetorium*, - 75 cm. Inv. 23028.

38. Opaiţ fragmentar; se păstrează o porţiune din bordură şi disc; pastă compactă, fină, nisipoasă de culoare cărămizie, angobă roşu-cărămizie; dimensiuni: Lp = 31 mm, lp = 25 mm; bordura lată, cu o proeminenţă , delimitată de disc printr-o nervură pronunţată.

Ilişua, 1995, *praetentura sinistra*, baraca V, - 45 cm. Inv. 23030.

39. Opaiţ întreg; pastă fină de culoare ocru, firnis ocru-maroniu; dimensiuni: L = 70 mm, diametru bazin = 50 mm, h = 22 mm; rotund; pe fund ştampilă greu ilizibilă FORTI încadrată de două cercuri concentrice; bordura cu două proeminenţe este decorată cu glastre cu flori; discul drept cu orificiu de alimentare rotund, dezaxat; bordura delimitată de disc printr-o nervură care urmăreşte forma lămpi, inclusiv ciocul; pe canal un orificiu de aerisire; cioc alungit orificiu de ardere rotund şi orificiu de aerisire pe canal.

Tip: Loeschcke X. Datare: prima jum. a sec. II.

Ilişua, castru, *praetentura sinistra*, S 9, m. 38, -85 cm. Inv. 20718.

40. Opaiţ fragmentar; se păstrează parte din bazin; pastă fină cu nisip şi mică în compoziţie, culoare cărămizie, firnis roşu-maroniu; dimensiuni: Lp = 65 mm, h = 32 mm; rotund; fund delimitat de două cercuri concentrice, ştampilă în relief ...S, probabil [forti]S; pe bordură o proeminenţă; bordura despărţită de disc de o nervură circulară.

Tip: Alicu X.

Ilişua, 1983, *porta praetoria*. Inv. 23153.

41. Opaiţ întreg; pastă densă, nisipoasă, de culoare ocru-cărămiziu cu urme intense de arsură pe pereţi şi cioc; dimensiuni: L = 71 mm, diametru bazin = 48 mm, h = 22 mm; rotund; fund uşor concav cu o ştampilă ilizibilă; disc drept, bordura decorată cu două proeminenţe, delimitată de disc printr-o nervură care urmăreşte forma lămpi, inclusiv ciocul; cioc alungit, orificiu de ardere rotund.

Tip: Loeschcke X. Datare: 2/2 sec. II.

Ilişua, therma B, încăperea E, - 60 cm. Inv. 23032.

42. Opaiţ aproape întreg; discul spart; pastă cu nisip şi pietricele în compoziţie de culoare castaniu-cărămizie; dimensiuni: L = 81 mm, diametru bazin = 57 mm, h = 26 mm; rotund; bordura rotunjită decorată cu trei umflături care sugerează proeminenţe; disc uşor concav; cioc lung cu canal deschis.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Tip: Loeschcke X. Datare: 1/2 sec. III, probabil realizată la Ilişua.
Ilişua, castru, *porta principalis dextra*, spaţiul porţii. Inv. 17344.
Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XXXIX/3.

43. Opaiţ întreg; pastă densă,nisipoasă, de culoare ocru-cărămiziu cu urme intense de arsură pe partea superioară a piesei; dimensiuni: L = 71 mm, diametru bazin = 49 mm, h = 22 mm; rotund; fund uşor concav cu o marcă ilizibilă; disc neted cu un orificiu de alimentare, în centru; bordura decorată cu două proeminenţe, delimitată de disc printr-o nervură care urmăreşte forma lămpi, inclusiv ciocul; cioc alungit, bine delimitat de corpul opaiţului.
Tip: Loeschcke X. Datare: 2/2 sec. II.
Ilişua, therma B, încăperea E, - 60 cm. Inv. 23031.

44. Opaiţ fragmentar; pastă fină de culoare ocru-orange, urme de firnis brun; dimensiuni: Lp= 51 mm, hp=22 mm; se păstrează parte din perete şi bordură; bordura, delimitată de disc printr-o nervură, păstrează o proeminenţă.
Tip: Alicu X. Datare: sec. III.
Ilişua, castru 1995, *praetentura sinistra*, baraca V, m. 72, -40 cm. Inv. 23035.

45. Opaiţ aproape intact; discul spart; pastă densă cu nisip şi fire de mică în compoziţie; culoare cenuşie, angobă cenuşiu-negricioasă; dimensiuni: L = 88 mm, diametru rezervor = 54 mm, h = 30 mm; rotund; fund concav, pereţii tronconici, discul distrus aproape în totalitate, bordura cu două proeminenţe bifide despărţită de disc printr-o nervură care urmăreşte forma opaiţului, inclusiv a ciocului; cioc alungit bine delimitat de bazin cu orificiu de ardere rotund; ansa lamelară.
Tip: Loeschcke X. Datare: sec. II – III.
Ilişua, *vicus*; descoperire întâmplătoare: Inv. 21136.

46. Opaiţ; întreg; pastă semifină cărămizie; dimensiuni: L = 76 mm, diametru bazin = 49 mm, h = 24 mm; rotund; fund cu ştampilă ilizibilă înscrisă în trei cercuri concentrice; bordura cu trei protuberanţe, bordura delimitată de disc printr-o nervură care urmează forma opaiţului; disc plat decorat pe margini de pastile are orificiul de alimentare rotund dispus central; cioc alungit bine delimitat de bazin.
Tip: Loeschcke X. Datare: 2/2 sec. II.
Ilişua, 1995. Terma B, înc. e, -60 cm. Inv. 20660.

47. Opaiţ restaurat; din piesa originală lipsea un fragment din cioc; pastă fină, nisipoasă, de culoare cenuşie, firnis cenuşiu închis; dimensiuni: L = 93 mm, diametru rezervor = 62 mm, h = 30 mm; rotund; fund delimitat prin două cercuri concentrice, în mijloc ştampila APOLAVST, cu majuscule în relief, bine conturate, de 4 mm; disc drept, cu orificiu de alimentare dispus central; bordura cu două protuberanţe; cioc lung cu orificiu de aerisire şi de ardere rotunde; bordura este delimitată de disc printr-o nervură care urmăreşte forma opaiţului, inclusiv ciocul.
Tipul: Loeschcke X; Alicu X. Datare: 2/3 sec. II, în baracă aparţinând castrului mare de pământ.
Ilişua, castru, 1991, *praetentura sinistra*, baraca I, -90 cm. Inv. 16545.
Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XL/1.

48. Opaiţ întreg; pastă semifină de culoare cărămizie, firnis roşu; dimensiuni: L = 76 mm, diametru bazin = 50 mm, h = 22 mm; rotund; pe fund ştampilă ştearsă FORTIS; bordura decorată cu două proeminenţe, delimitată de disc printr-o nervură care urmăreşte forma lămpi, inclusiv ciocul; discul drept cu orificiu de alimentare rotund, dezaxat.
Tip: Loeschcke X. Datare: 2/2 sec. II.
Ilişua, 1995, terma B, încăperea e, – 60 cm. Inv. 20659.

49. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar o parte din bordura şi peretele bazinului; pastă fină de culoare brun-cărămizie; dimensiuni: Hp = 25 mm; diametru bazin = 92 mm; bordura lată delimitată de disc printr-o nervură care urmează forma bazinului.
Ilişua, 1990, vicus, sector cuptoare, cas. B, - 55 cm. Inv. 20204.
Tip: *Firmalampen*. Datare: Sec. II.
Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XLI/5.

50. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar partea inferioară a bazinului; pastă fină de culoare ocru-cărămiziu, angobă maronie; dimensiuni: L p = 69 mm, diametru bazin = 54 mm, hp = 20 mm. Rotund, fund delimitat de două cercuri concentrice, în mijloc ştampila în relief FORTIS.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Tip: *Firmalampen*. Datare: 1/2 sec. II.

Ilişua, castru, 1995, *praetentura sinistra*, baraca VI, -140 cm. Inv. 18253

51. Opaiţ fragmentar, lipseşte ciocul; pastă fină, cenuşie, angobă cenuşu-maronie; dimensiuni: L p = 62 mm, diametru bazin = 56 mm, h = 22 mm; rotund; fund delimitat de trei cercuri concentrice, în mijloc ştampila în relief FORTI; disc neted, orificiu de alimentare rotund, bordura cu două protuberanţe delimitată de disc printr-o nervură circulară ce urmăreşte forma opaiţului, inclusiv a ciocului; pe canal orificiu de aerisire rotund.

Tip: Loeschcke X. Datare: 2/2 sec. II.

Ilişua, castru, 1994, *praetentura dextra*, baraca II, -60 cm. Inv. 22732.

52. Opaiţ fragmentar; se păstrează bordura şi parte din bazinul şi ciocului piesei; pastă fină de culoare ocru-cărămiziu, urme de firnis brun-roşcat; dimensiuni: Lp = 83 mm, diametru bazin = 61 mm, H = 30 mm; rotund; bordura cu trei proeminenţe; discul delimitat de bordură printr-o nervură ce urmăreşte conturul piesei, inclusiv a ciocului; cioc alungit, bine delimitat de corp, cu o gaură de aerisire pe canal.

Tip: Loeschcke X. Datare: 2/2 sec. II – ½ sec. III.

Ilişua, castru, *praetentura dextra*, baraca III. Inv. 23019

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XL/5.

53. Fragment opaiţ; se păstrează un fragment din bordura şi ciocul piesei; pastă fină de culoare orange-cărămizie, firnis roşu; dimensiuni: Lp = 44 mm; bordura păstrează o proeminenţă, nervura care delimitează discul are un decor perlat; cioc alungit cu orificiu de aerisire pe canal.

Tip: Loeschcke X. Datare: prima jum. a sec. II.

Ilişua, castru, *praetentura dextra*, baraca II, - 90 cm. Inv. 23033.

54. Opaiţ fragmentar; se păstrează o parte din bazin; pastă compactă fină, nisipoasă de culoare cărămizie, firnis roşu; dimensiuni: Lp = 57 mm, diametru bazin = 71 mm; h = 35 mm; rotund; fund delimitat de două cercuri concentrice, ştampila în relief din care se păstrează litera I; bordura păstrează o proeminenţă; discul este delimitat de bordură printr-o nervură care urmează forma piesei.

Tip: *Firmalampen*.

Ilişua, 1996, *vicus*, clădirea C. Inv. 23148.

55. Opaiţ fragmentar; s-a păstrat parte din ciocul şi bordura unei piese lucrate din pastă densă, fină; culoare ocru-cărămizie, firnis brun-cafenie; dimensiuni: Lp = 53 mm; bordură lată delimitată de disc printr-o nervură care urmează conturul piesei, inclusiv ciocul; cioc alungit cu orificiu de ardere rotund.

Tip: Loeschcke X. Datare: 2/2 sec II – înc. sec. III.

Ilişua, *vicusul militar*, clădirea D. Inv. 23026

56. Fragment opaiţ; se păstrează doar parte din peretele bazinului; pastă compactă nisipoasă, de culoare cărămizie; dimensiuni: Lp = 34 mm, hp = 22 mm; rotund; fund drept cu marcă ilizibilă, în relief; perete tronconic, subţire.

Ilişua 1980, castru SIV, - 70 cm. Inv. 23150.

57. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar fragmente din bazin şi cioc; pastă fină de culoare cenuşie, angobă cenuşiu închis; dimensiuni: diametru bazin = 58 mm, h = 23 mm; rotund; fund delimitat de trei cercuri concentrice, în mijloc ştampila în relief F(ORTIS); disc neted, orificiu de alimentare rotund, bordura cu două protuberanţe delimitată de disc printr-o nervură circulară ce urmăreşte forma opaiţului, inclusiv a ciocului.

Tip: Loeschcke X. Datare: sf. sec. II – înc. sec. III.

Ilişua, castru *praetentura sinistra*, 1994, baraca V, - 60 cm. Inv. 22733.

58. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar parte din rezervorul piesei; pastă fină, nisipoasă de culoare ocru-cărămizie, firnis roşu; dimensiuni: Lp = 51 mm, hp = 21 mm; rotund, fund delimitat de două cercuri concentrice.

Ilişua, 1996, *praetorium*, - 110 cm. Inv. 23151.

59. Opaiţ fragmentar; s-a păstrat jumătate din bazin şi din toartă; pastă semifină, cu nisip şi mică în compoziţie de culoare cărămizie, angobă cărămiziu-roşu; dimensiuni: Lp = 62 mm, l = 26 mm, h bazin = 29 mm; rotund; fund plat; bordura păstrează o protuberanţă, iar între disc şi bordură parte din nervura care le separă; mâner lamelar.

Tip: lampă cu canal. Datare: 1/2 sec. II

Ilişua, vicus, S4/1999, m. 12, -90 cm. Inv. 20114.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

60. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar baza rezervorului şi parte din perete; pastă densă fină, pereţii subţiri de culoare cărămizie angobă cărămizie; dimensiuni: Lp = 49 mm, diametru bazin = 52 mm, hp = 26 mm; rotund; baza cu marca în relief (F)ORTIS încadrată de trei cercuri concentrice.

Tip: lampă cu canal. Datare: sec. II – III.

Ilişua, *vicus*, S3/1999, m. 27, -50 cm. Inv. 20115.

61. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar partea inferioară a bazinului; pastă compactă fină de culoare ocru-cărămizie, angobă maronie; dimensiuni: Lp = 57 mm, h = 21 mm, diametru bazin = 43 mm; fund concav cu marcă greu lizibilă.

Tip: lampă cu canal. Datare: 1/2 sec. II.

Ilişua, castru, *praetentura dextra*, baraca IV, - 100 cm. Inv. 23146.

62. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar partea inferioară a opaiţului, lipsă o parte din cioc; pastă fină, cu fire de mică în compoziţie; culoare ocru-cenuşie, firnis brun-maroniu; dimensiuni: L p = 67 mm, diametru bazin = 50 mm, hp = 19 mm; rotund; fund delimitat de două cercuri concentrice, în mijloc ştampila în relief FORTIS; cioc alungit, bine delimitat de bazin.

Tip: lampă cu canal, Alicu X. Datare: sec. II.

Ilişua, castru; *praetentura dextra*, baraca II, -75 cm. Inv. 23016.

63. Fragment opaiţ; se păstrează parţial doar un fragment din ciocul piesei; pastă nisipoasă de culoare cărămizie, angobă la culoare; Lp = 40 mm, h = 26 mm;

Ilişua 2002, castru, *raetentura dextra*, SII, m. 3, - 90 cm. Inv. 23037.

64. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar parte din ciocului piesei; pastă fină, ardere ocru-cărămiziu, firnis roşu-maroniu; dimensiuni: L p= 42 mm ; orificiu de ardere rotund, încadrat de o nervură în relief.

Tip: Loeschcke X.

Ilişua, castru, *praetentura sinistra*, 1994, baraca VI, - 30 cm. Inv. 23018.

65. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar partea inferioară a bazinului şi ciocului; pereţii groşi, pastă semifină, cu fire de nisip şi mică în compoziţie de culoare ocru-cenuşiu, angobă maro-cărămiziu; dimensiuni: L = 73 mm, diametru bazin = 52 mm, hp = 21 mm; rotund; fund ştampilă ilizibilă; cioc alungit, bine delimitat de corp.

Tip: lampă cu canal. Datare: 1/2 sec. II.

Ilişua, castru, 1994, *praetentura sinistra*, baraca VI, - 110 cm. Inv. 20203.

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XLI/11.

66. Opaiţ fragmentar; ciocul rupt; pastă densă cu nisip în compoziţie de culoare ocru-cărămiziu, angobă cărămizie; dimensiuni: Lp =73 mm, diametru bazin = 57 mm, h = 26 mm; rotund; baza rezervorului are ştampilă în relief greu lizibilă CASSI înscrisă în două cercuri concentrice; bordura decorată cu trei proeminenţe este delimitată de disc printr-o nervură care urmăreşte forma lămpi, inclusiv ciocul; discul drept cu orificiu de alimentare rotund, ciocul alungit, bine delimitat de corpul opaiţului.

Tipul: Loeschcke X; Datare: sec. II.

Ilişua, castru, *praetentura sinistra*,baraca VI. Inv. 23017.

67. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar partea inferioară a bazinului; pastă fină, nisipoasă, de culoare ocru-cărămiziu, angobă maro-cărămiziu; dimensiuni: Lp = 56 mm, diametru bazin = 55 mm, hp = 20 mm; rotund; fund delimitat de trei cercuri concentrice, în mijloc ştampila în relief FORTIS.

Ilişua, castru; *praetentura dextra*, baraca II, -30 cm. Inv. 23036.

68. Opaiţ fragmentar; pastă nisipoasă, fină, de culoare cărămizie, miez vineţiu; dimensiuni: df = 31 mm, h=20 mm; se păstrează partea inferioară din bazin; fundul uşor concav păstrează ştampila FORTIS în relief.

Ilişua, castru 1994, *praetentura sinistra*, baraca V, - 90 cm. Inv. 23.024.

69. Opaiţ fragmentar; lipseşte ciocul, bordura spartă parţial; pastă densă, fină de culoare cărămiziu-ocru, angobă maronie; dimensiuni: Lp = 65 mm, diametru bazin = 57 mm, h = 31 mm; rotund; fund delimitat de trei cercuri concentrice, în mijloc ştampila în relief FORTIS; disc neted, orificiu de alimentare rotund, bordura cu trei protuberanţe delimitată de disc printr-o nervură circulară ce urmăreşte forma opaiţului, inclusiv a ciocului.

Tip: Loeschcke X.

Ilişua, castru, *praetentura sinistra*. Inv. 18250.

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XLI/3.

70. Opaiţ fragmentar; lipseşte ciocul; pastă semifină cu nisip şi fire de mică în compoziţie de culoare ocru-oranj, firnis brun-maronie; dimensiuni: Lp = 66 mm, diametru bazin = 60 mm, h = 30 mm; rotund; bazin

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

tronconic, disc drept cu orificiu de alimentare rotund, dezaxat; pe bordură trei protuberanţe; bordura despărţită de disc de o nervură care urmăreşte forma opaiţului.

Tip: Loeschcke X. Datare mijlocul şi a doua jumătate a sec. II.

Ilişua, castru, *praetentura dextra*, baraca II. Inv. 18922

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XLI/2.

71. Fragment opaiţ; pastă densă cu nisip în compoziţie de culoare ocru; dimensiuni: diametru bazin = 53 mm, hp = 22 mm; rotund; se păstrează doar o parte din bazin; fund uşor concav.

Ilişua 2002, castru, *raetentura dextra*, baraca 1. Inv. 23144.

72. Fragment opaiţ; se păstrează o parte din discul lămpii; pastă compactă orange-cărămizie: dimensiuni: Lp = 28 mm; rotund; disc drept, bordură cu o proeminenţă păstrată despărţită de disc printr-o nervură.

Tipul: lampă cu canal deschis. Datare: sec. II.

Ilişua, castru, *praetentura dextra*, 1996, baraca IV, - 90 cm. Inv. 23158.

73. Opaiţ fragmentar; pastă compactă, fină, de culoare cărămiziu-ocru, firnis roşu-brun; dimensiuni: Lp = 24 mm, h = 26 mm; se păstrează doar un fragment din rezervorul lămpii; fund drept cu marca în relief, majuscule, (F)ESTI încadrată de două cercuri concentrice.

Datare: 106 – 116/117.

Ilişua, castru, 2004, *raetentura dextra*. Inv. 23162.

74. Opaiţ fragmentar; se păstrează partea inferioară a bazinului şi parţial ansa; pastă semifină, cu fire de nisip şi mică în compoziţie de culoare cenuşie; dimensiuni: Lp = 79 mm, diametru bazin = 53 mm, H = 26 mm; rotund; baza cu trei cercuri concentrice; bordura îngustă sub forma unei nervuri pronunţate; toarta lobată cu şănţuiri mediane pe partea anterioară, fragmentară.

Datare: primele decenii ale sec II.

Ilişua, castru, *praetentura sinistra*, 1994, baraca VI, - 90cm. Inv. 20189.

75. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar o parte din disc şi ansa piesei; pastă fină cu nisip şi mică în compoziţie de culoare cărămizie, firnis roşu; dimensiuni: Lp = 77 mm, hp = 39 mm; corp piriform; disc concav cu decor de nervuri dispuse radial; ansă în formă de frunză, disc decorat cu nervuri radiale.

Ilişua, 1996, castru, *praetentura dextra*, baraca IV, - 30 cm. Inv. 23149.

76. Opaiţ fragmentar; s-a păstrat o parte din corpul şi ciocul piesei; pastă fină de culoare ocru-cărămizie cu firnis roşu; dimensiuni: Lp = 64 mm, H = 24 mm; rotund; fund delimitat de două cercuri concentrice; cioc alungit, bine delimitat de corp.

Ilişua, 1995, castru, *praetentura sinistra*, baraca V, -45 cm. Inv. 23029.

77. Fragment; se păstrează ciocul şi parte din bazin; pastă cu nisip în compoziţie de culoare ocru-cărămiziu; dimensiuni: Lp = 48 mm, h =23 mm.

Ilişua, vicus, S2/1990, - 55 cm. Inv. 23632.

78. Opaiţ fragmentar; se păstrează doar o porţiune din baza şi peretele bazinului; pastă nisipoasă, fină de culoare cărămizie, urme de firnis roşu-oranj; dimensiuni: df = 32 mm, h = 18 mm; rotund; fund uşor concav, bazin cu pereţii scunzi.

Ilişua 1995, *praetentura sinistra*, baraca VI, -35 cm. Inv. 23034.

79. Fragment opaiţ; se păstrează o parte din bordură şi disc; pastă cărămizie fină, firnis la culoare; dimensiuni: Lp = 73 mm; rotund; bordura lată cu decor floral în relief.

Datare: înc. sec. II.

Ilişua, castru, 2002, *retentura dextra*, S2/2002, m. 7, -1,25 m. Inv. 23157.

80. Opaiţ fragmentar; s-a păstrat o parte din bazinul opaiţului; pastă fină, cu fire de mică în compoziţie; cărămizie cu firnis roşu-maroniu; dimensiuni: Lp = 63 mm, df= 38 mm, H = 29mm; rotund; fund delimitat de două cercuri concentrice, bordura lată despărţită de disc printr-o nervură, pe bordură două proeminenţe între care sunt dispuse mici pastile rotunde.

Tip: Alicu X. Datare: sf. sec. II – sec. III.

Ilişua, Castru, *praetentura dextra*, baraca II, - 40 cm. Inv. 18929.

Bibl: Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XLI/10.

81. Fragment opaiţ; pastă cărămizie, densă, firnis roşu-maroniu; dimensiuni: Lp. = 40 mm; se păstrează doar un segment din discul şi bordura lămpii; rotund; disc drept, bordura delimitată de disc printr-o nervură care urmăreşte conturul.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Tipul: lampă cu canal. Datare: sec. II.

Ilişua, castru, *praetentura dextra*, baraca IV, -100 cm. Inv. 23159.

82. Opaiţ *bilychnis*, restaurat; pastă nisipoasă de culoare maro-ocru cu angobă cărămizie; dimensiuni: L = 110 mm, l = 63 mm, h bazin = 35 mm; rezervor rotund; fund plat; bordura cu două proeminenţe şi o nervură destul de şterse; pe disc orificiul de alimentare larg; orificiile de ardere distruse, canalele încadrate de nervuri late; ansă în formă de frunză decorată cu nervuri verticale.

Tip: Loeschcke X; Alicu X, varianta V. Datare: 1/2 sec. II.

Ilişua, castru, baraca III. Inv. 17348.

83. Opaiţ fragmentar; se păstrează parte din perete şi ciocul piesei; lucrată la roată; pastă fină, nisipoasă de culoare ocru-cărămizie, firnis cărămiziu; dimensiuni: Lp = 46 mm, h = 32 mm; rotund, fund îngust în formă de postament care păstrează urmele desprinderii ce pe disc; bazin bitronconic; cioc scurt.

Ilişua 1996, castru, *praetentura dextra*, baraca III, - 80 cm. Inv. 23154.

84. Opaiţ fragmentar; se păstrează patru fragmente; pastă fină de culoare ocru-cărămiziu, angobă de culoare roşu-cărămiziu. Bazinul cu baza rotundă marcată de două cercuri concentrice cu ştampila RAR[i](ius).

Ilişua; MNIT inv. I. 3184-3187.

Bibl: CIL, III, 8076, 27; Gostar 1961, 172, nr. 441; Băluţă 1996, 109, nr. 94, pl. XIII/5.

85. Opaiţ fragmentar; *monolychnis*, pastă de culoare ocru, angobă roşie; baza delimitată de două cercuri concentrice, ştampila în relief FA[v]O[r].

Ilişua, săpături K. Torma; MNIT: inv. I. 3194.

Bibl: Băluţă 1986, 97, nr. 26, pl. XII/10.

86. Opaiţ fragmentar; se păstrează un fragment din baza lucernei; lut de culoare ocru-cărămiziu, angobă de culoare roşie; baza delimitată de două cercuri concentrice are marca în relief OCT[avi].

Ilişua, săpături K. Torma; MNIT inv. II, 3148.

Bibl: Băluţă 1986, 104, nr. 72, pl. XIII/14.

87. Opaiţ; pastă semifină, de culoare cărămiziu-roşie, lucrată la roată; dimensiuni: D =61 mm, H = 44 mm; bazin globular, fund inelar, orificiu de alimentare larg.

Ilişua, săpături K. Torma; MNIT inv. 3096.

Tip: Loeschcke XIII; Datare: sec. II-III.

Bibl: Isac-Roman 2006, 48, nr. 41

88. Opaiţ fragmentar; extremitatea superioară a ciocului şi parţial baza sunt sparte. Pastă densă de culoare ocru-cărămiziu, angobă cărămiziu-maroniu. Dimensiuni: L = 80 mm, H = 33 mm, D = 56 mm. Rotund, discul decorat cu o mască, bordura ornamentată cu două protuberanţe delimitată de disc de o nervură care urmăreşte forma piesei, inclusiv ciocul; baza cu două cercuri concentrice are o ştampilă ilizibilă.

Ilişua; MNIT inv. I. 4894.

Bibl: Băluţă 1996, 110, nr. 98, pl. I/9.

Les Lampes en terre cuite d'Arcobadara
(Résumé)

Les recherches archéologiques entreprises à Ilişua sur le limes du Nord de la province de Dacie, identifiée épigraphiquement avec l'ancienne Arcobadara, ont conduit) la découverte, entre autres, d'un significatif dépôt d'outils d'illumination. A ceux découverts en 1978, détenus par le Musée de Bistriţa on a joint également les pièces connues par les fouilles réalisées au XIXe siècle par Carol Torma, offertes au Musée de Cluj.

Les pièces s'inscrivent dans des types bien connus produites dans les centres traditionnels italiques ou les provinces, apportées par les troupes ou par l'importation, d'autres étant produites par des officines locales. Certains fumignons pouvaient être réalisés même dans les ateliers d'Arcobadara, où à part les fours on a retrouvé des presses, des ponçons et des tampons des artisans locaux, sans avoir découvert jusque là des presses pour le modelage des lampes qui les attesteraient directement.

Selon la technique de production, celles de Ilişua ont été faites à la roue ou au moule. Dans la première catégorie, on rencontre certaines exemplaires au bassin rond et à l'orifice large (no 2-7), appartenant à la

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

catégorie dite de «lampes à suif» (84, 88). Les plus nombreuses sont celles au moule. Typologiquement, on connaît: lampes à bec triangulaire et à volutes (no 1), qui date de début de IIe siècle; lampes à corps rond et bec cordiforme (no. 9 – 14); lampes à canal ouvert du type *Firmalampen*, nombreuses portent l'estampille: APOLAVST (1), CASSI (1), FESTI (2), FAVOR (1), FORTIS (14), OCTAVI (1), RARIUS (1). Il s'agit d'ateliers nord-italiques, qui étaiant en pleine activité au II-émé et III-émé siècles. Une partie des lampes présentées sont des produits originaux d'importation, d'autres sont des copies ou imitations provinciales des lampes originales.

Bibliografie

Alicu 1977 — D. Alicu, Römische Tonlampen aus Sarmizegetusa în StComCaransebeş, 2, 1977, 331 – 361.

Alicu 1994 — D. Alicu, Opaiţele romane. Die Römischen Lampen. Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Bucureşti, 1994.

Alicu 2006 — D. Alicu, Die Römischen Lampen von Sarmizegetusa. I . Die Funde der Jahre 1882 – 1976, Zalău, 2006.

Băluţă 1961 — C.L. Băluţă, Opaiţele romane de la Apulum I, în Apulum IV, 1961, 189 – 220.

Băluţă 1965 — C.L. Băluţă, Opaiţele romane de la Apulum II, în Apulum V, 1965, 277 – 295.

Băluţă 1977 — C.L. Băluţă, Lămpile romane din Muzeul Judeţean Hunedoara - Deva, în Sargetia XIII, 1977, 209 – 228.

Băluţă 1996 — C.L. Băluţă, Lămpile romane din Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, în ActaMN, 33/1, 89 – 113.

Băluţă 2003 — C.L. Băluţă, Lămpile antice de la Alba Iulia (Apulum) I Lămpile epigrafice, Alba Iulia 2003.

Benea 1990 — D. Benea, Lampes romaines de Tibiscum, în DaciaNS XXXIV, 1990, 139 – 168.

Christescu 1929 — V. Christescu, Viaţa economică a Daciei romane, Piteşti, 1929.

Gaiu 2001 — C. Gaiu, Unelte de fier din castrul roman şi aşezarea civilă de la Ilişua, în RB XV, 103 -116.

Gaiu 2007 — C. Gaiu, Lucernele de bronz din castrul roman de la Ilişua, în Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu oblata, Cluj-Napoca, 2007, 414 – 429.

Gaiu 2007a — C. Gaiu, Bronzurile cu email din castrul roman de la Ilişua, în RB XXI/1, 181 – 240.

Gaiu, Cociş 2001 — C. Gaiu, S. Cociş, Fibule din castrul şi aşezarea civilă de la Ilişua, în RB XV, 2001, 90 – 95.

Gheorghiţă 1975 — M. Gheorghiţă, Opaiţele romane de la Micia, în Sargetia, XI – XII, 1974 – 1975, 51 – 56.

Gostar 1961 — N. Gostar, Inscripţiile de pe lucernele din Dacia romană, în ArhMold I, 1961, 149 – 209.

Gualdini Genito 1977 — M. C. Gualdini Genito, Lucerne fittili delle collezioni del Museo Civico Archeologico di Bologna, Bologna 1977.

Gudea 1989 — N. Gudea, Porolissum I – Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului roman, ActaMP XIII, 1989.

Gudea, Cosma 2003 — N. Gudea, C. Cosma, Opaiţele din castrul roman de la Buciumi, în Studii în onoarea lui Marius Porumb, Cluj-Napoca, 2003, 21 – 38.

Gudea, Ghiurco 1988 — N. Gudea, I. Ghiurco, Din istoria creştinismului la români. Mărturii arheologice, Oradea,1988.

Isac, Roman 2001 — D. Isac, C. A. Roman, Lucernele din castrul de la Gilău, în Studia archaeologica et historica Nicolao Gudea dicata, Zalău 2001, 367 – 395.

Isac, Roman 2006 — A. Isac, C. A. Roman (edit), Lychnus et Lampas. Exhibition Catalogue, Cluj-Napoca 2006

Iványi 1935 — D. Iványi, Die pannonischen lampen. Eine Typologisch-chronologische überschit. Diss Pann. Sr. II, nr. 2, Budapest 1935.

Loeschcke 1919 — S. Loeschcke, Lampen aus Vindonissa. Ein Beitrag zur Geschichte von Vidonissa und des antiken Beleuchtungswesens, Zürich 1919.

Man 2000 — N. Man, Tipologia opaiţelor romane descoperite în aşezarea romană de la Cristeşti (jud. Mureş), în Marisia, XXVI 2000, 47 – 84.

Pop 1994 — C. Pop, Ateliere particulare de ceramică în Dacia romană, în RB, VIII, 1994, 41 – 48.

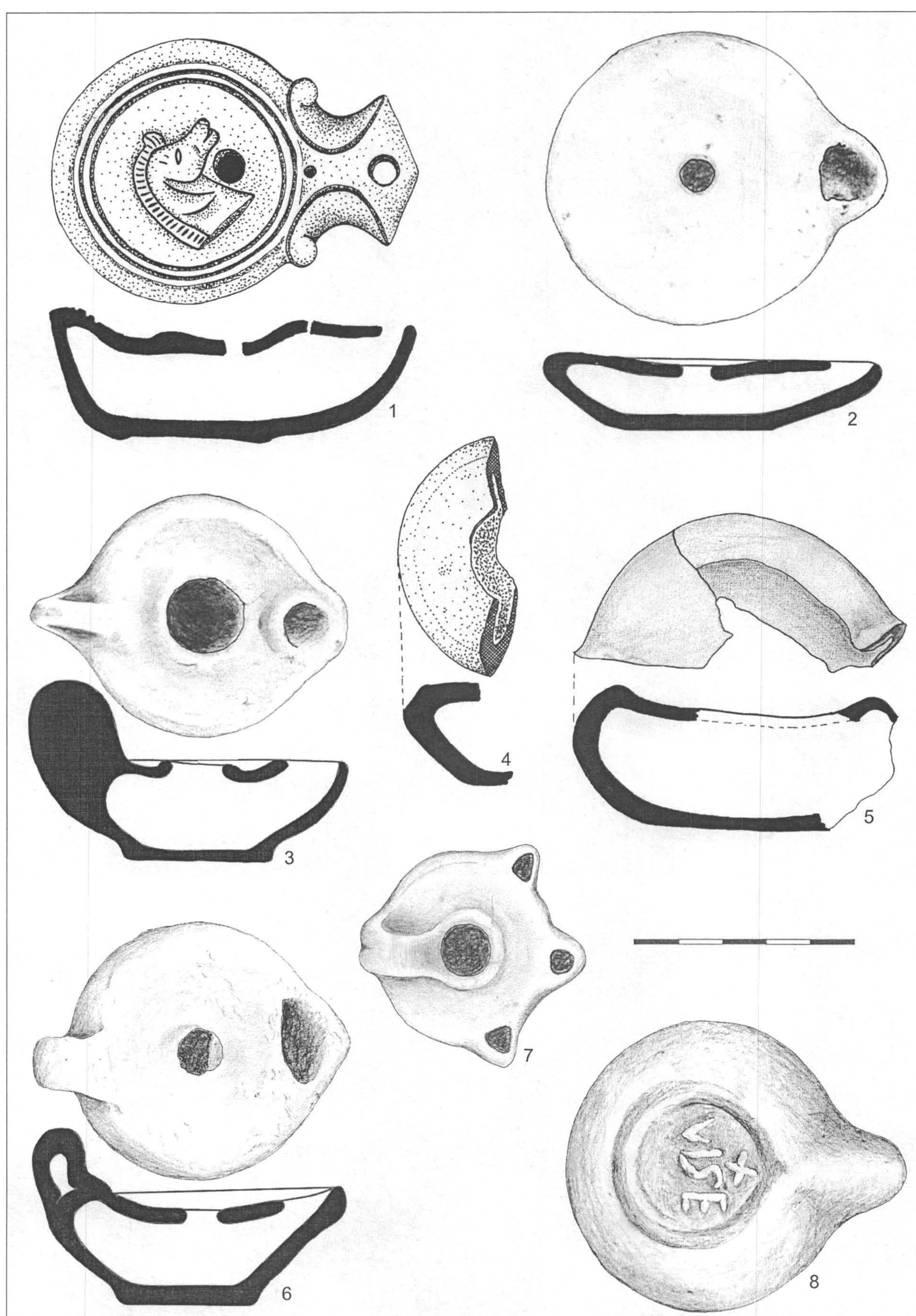
Protase, Cociş, Gaiu 1993 — D. Protase, S. Cociş, C. Gaiu, Fibule din castrul roman şi aşezarea civilă de la Ilişua, în RB, 7, 1993, 51 – 61. Gaiu 1993

Protase, Gaiu, Marinescu 1997 — D. Protase, C. Gaiu, G. Marinescu, Castrul roman şi aşezarea civilă de la Ilişua, Bistriţa 1997.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Protase, Gaiu 1999	D. Protase, C. Gaiu, Le camp romain et l'établissement civil d'Ilişua, în N.Gudea (edit.) Roman Frontier Studies XVII, Zalău 1999, 415 – 429.
Provoost 1976	A. Provoost, Les lampes antiques en terre cuite. Introduction et essai de typologie générale avec des détails concernant les lampes trouvé en Italie, în l' Antiquité Classique, XLV, 1, 5 – 39, 2, 550 – 558.
Roman 1997	C.A. Roman, Reprezentări ale măştilor de sclavi din Noua Comedie în decoraţia lucernelor «Firmalampen» la Sarmizegetusa, în ActaMN 34/1, 1997, 435 – 452.
Roman 2000	C.A. Roman, Wheelmade lamps of roman Dacia, Acta MN 37/1, 2000, 99 – 140.
Roman 2006	C.A. Roman, Ateliere producătoare de opaiţe din Dacia. Elemente de identificare, în Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase, Bistriţa – Cluj-Napoca, 2006, 545 – 553.
Torma 1864-1865	K. Torma, A Alsó-ilosvari romai állótábor és müemlékei, în ÉrdMuz, III, 1864 – 1865, 10 – 67.

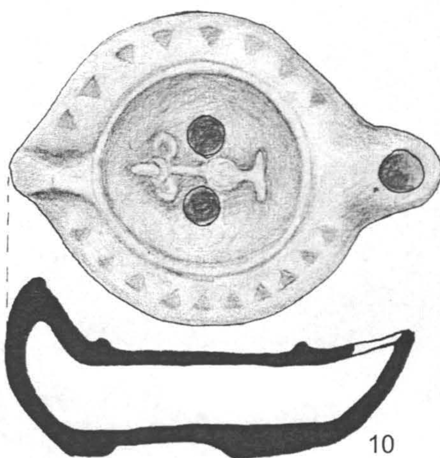
http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

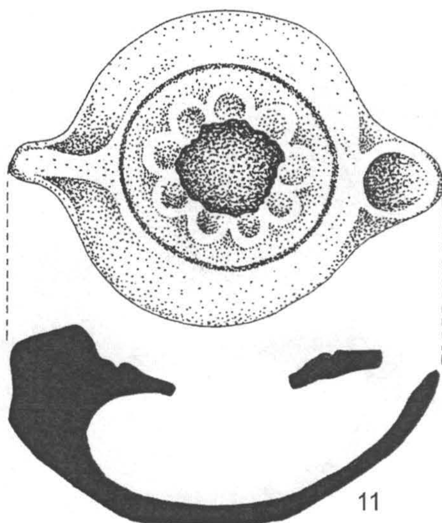
Planşa I. Lămpi lucrate la roată (2-7) şi în tipar (1, 8). 2, 3 şi 6, 7 după Roman 2000.

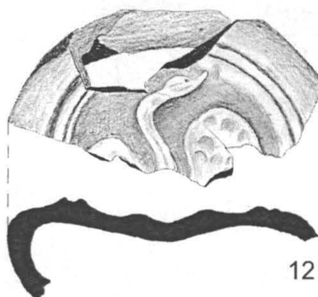
http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

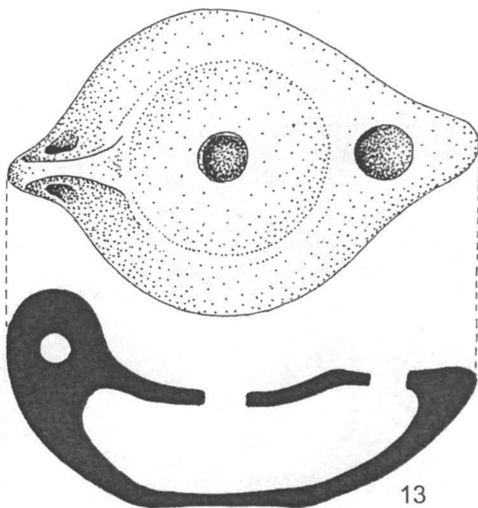

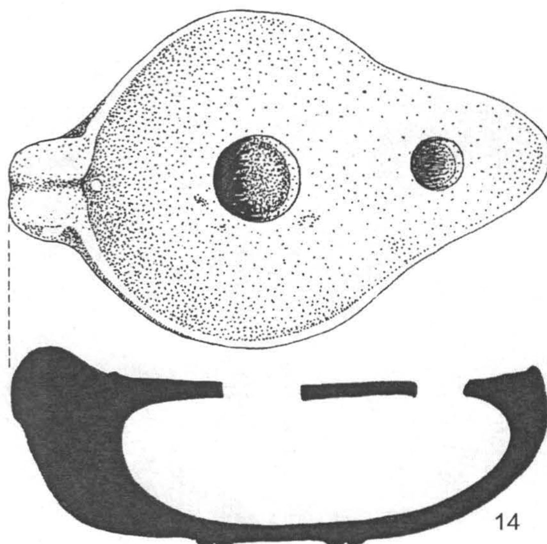

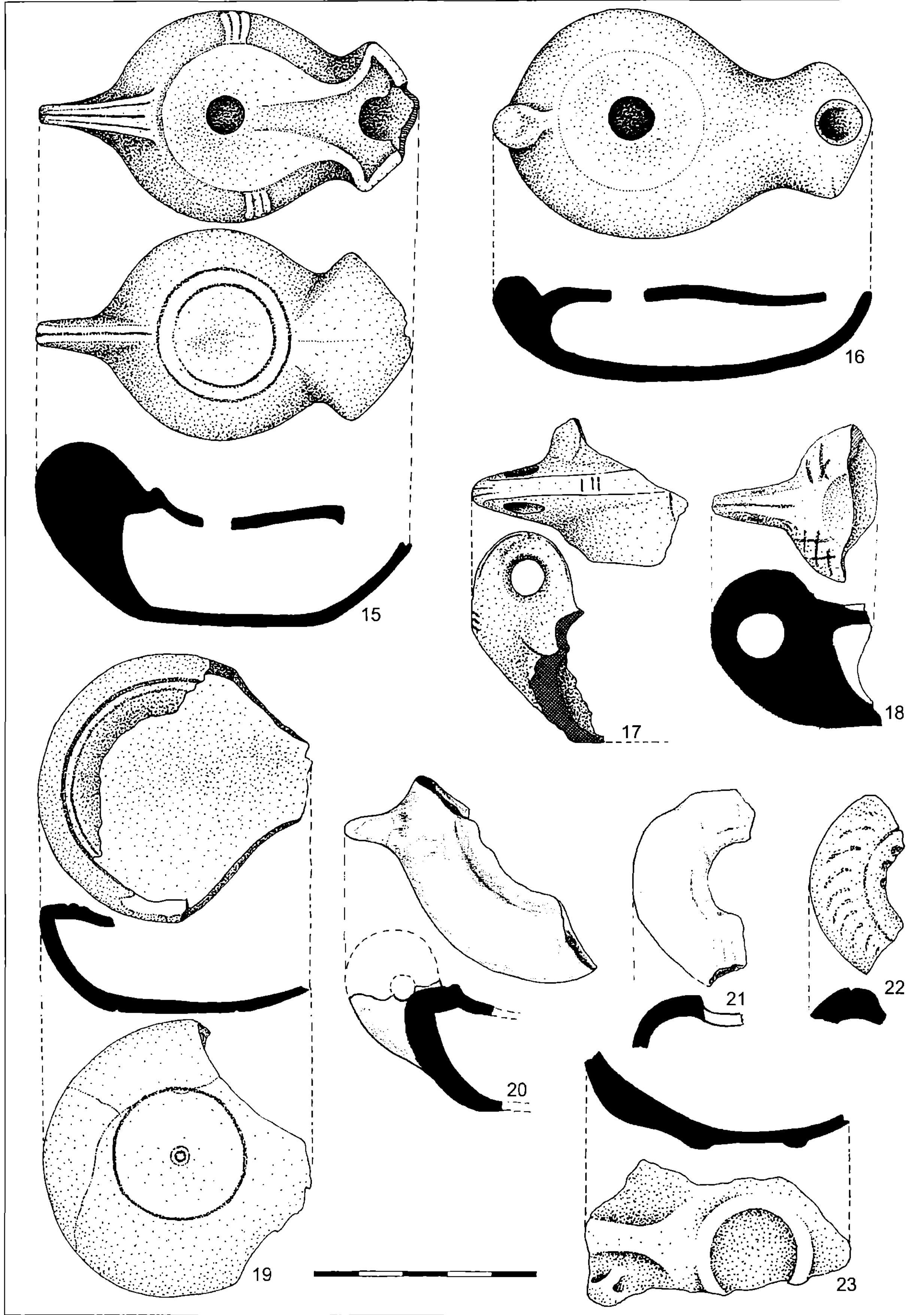

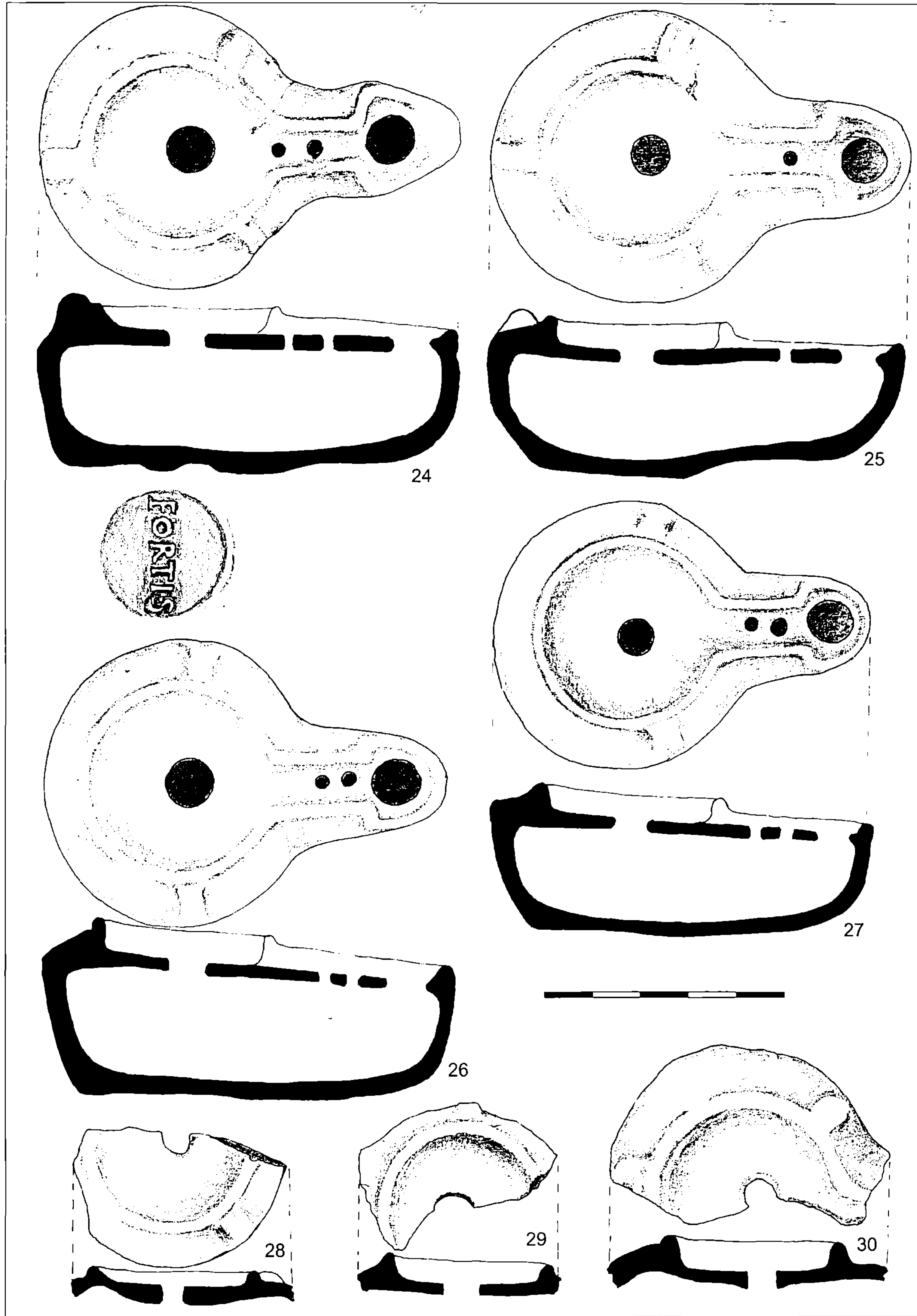
Planşa II

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

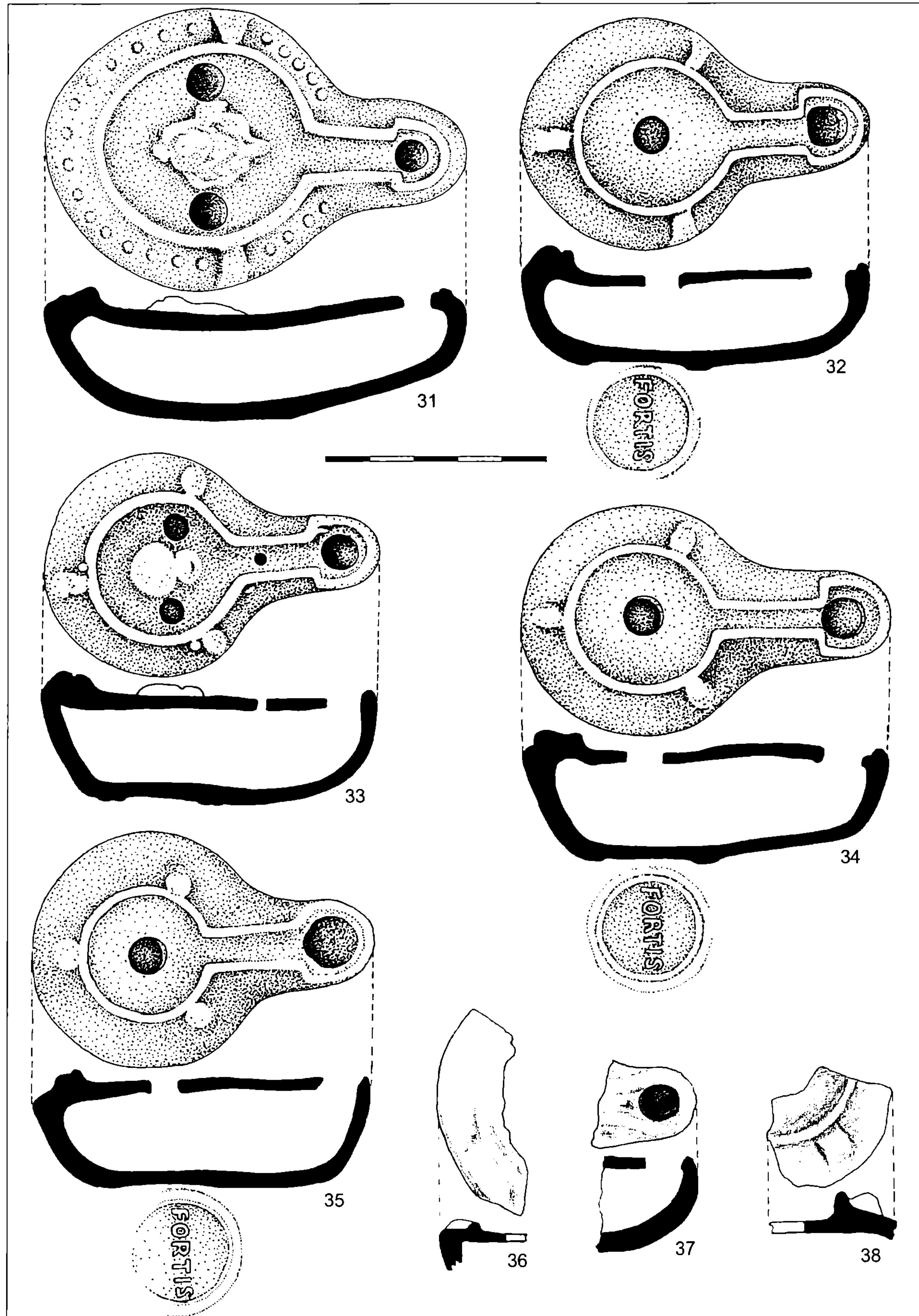
Planşa III

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

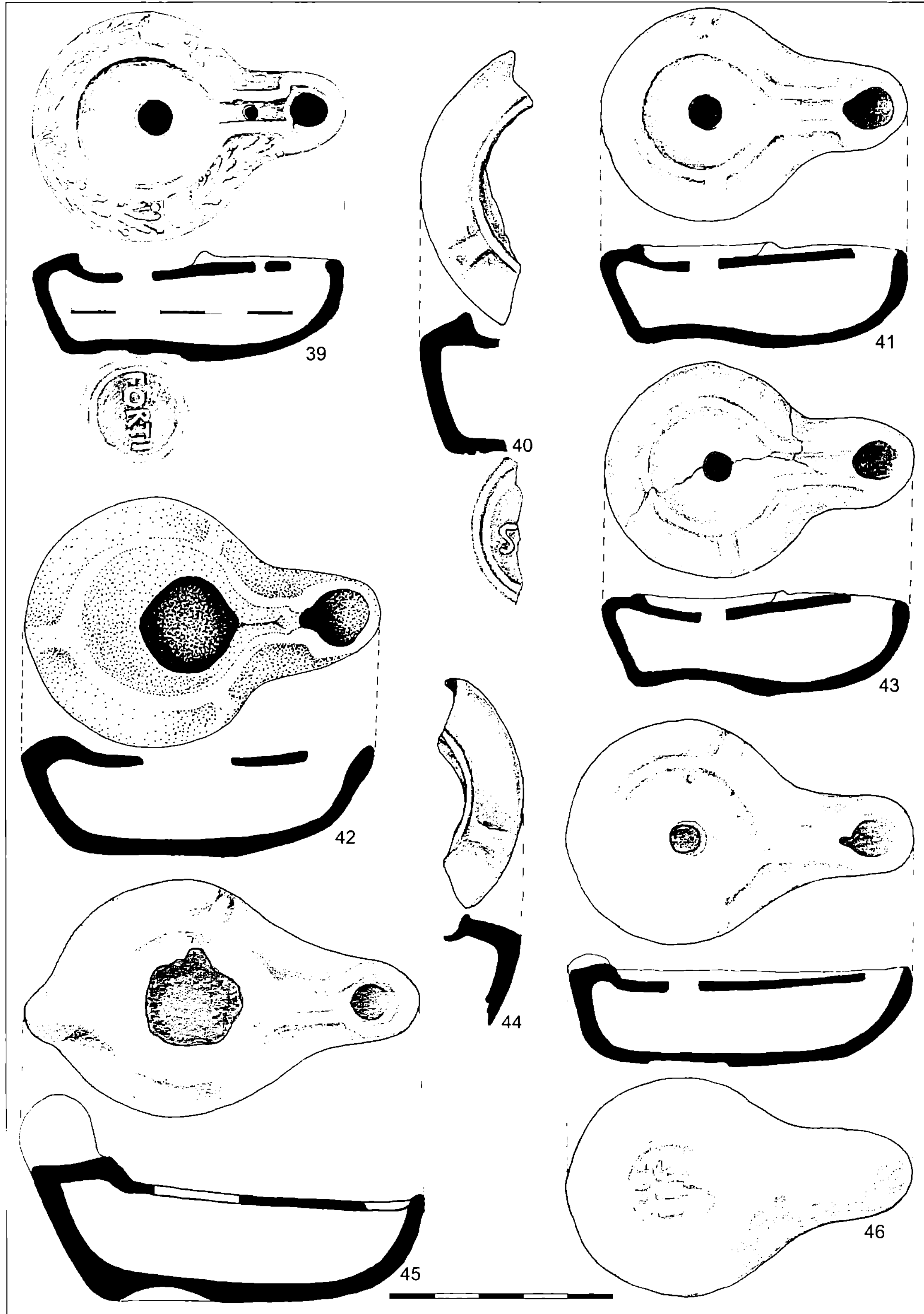
Planşa IV

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

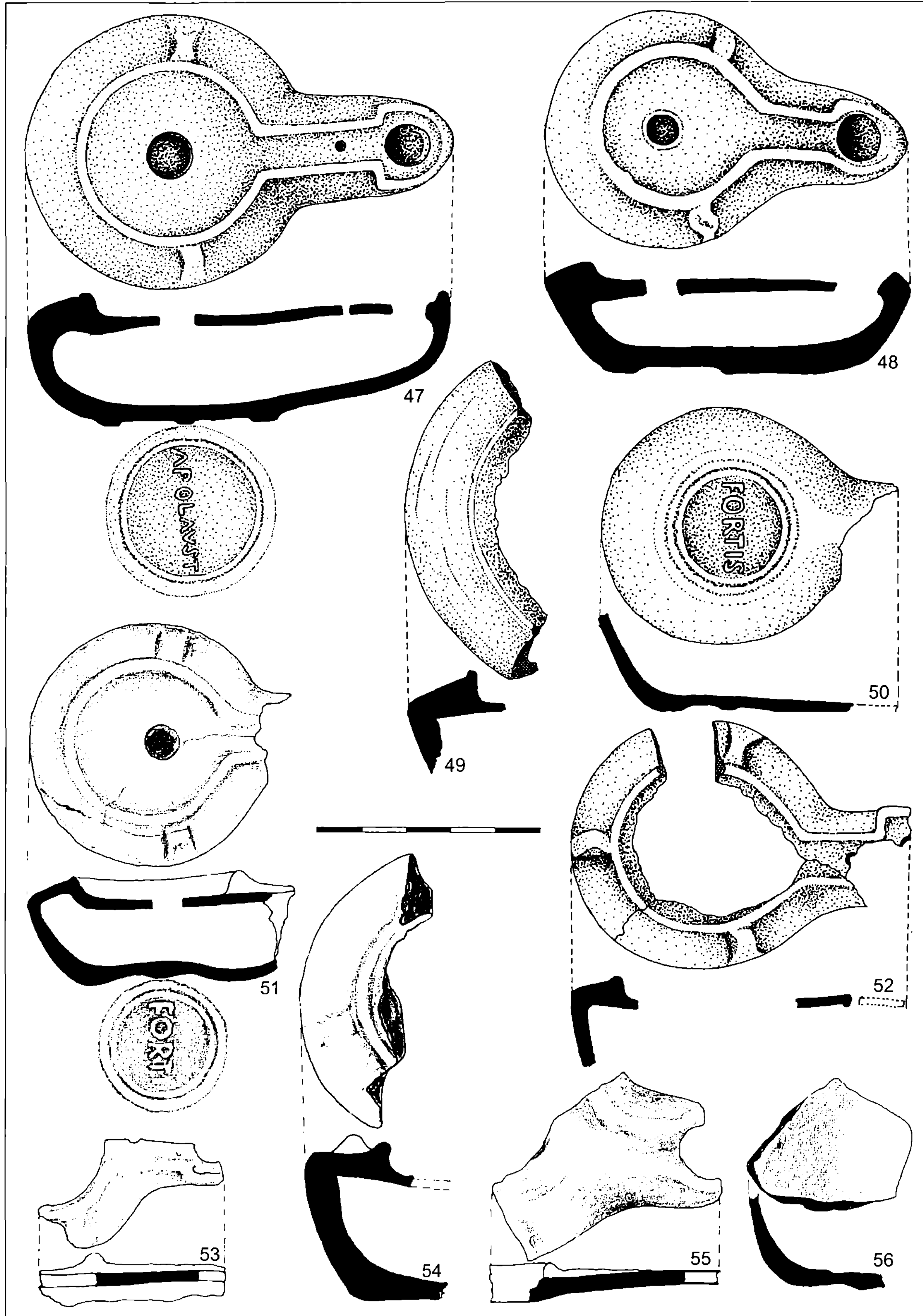
Planşa V

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

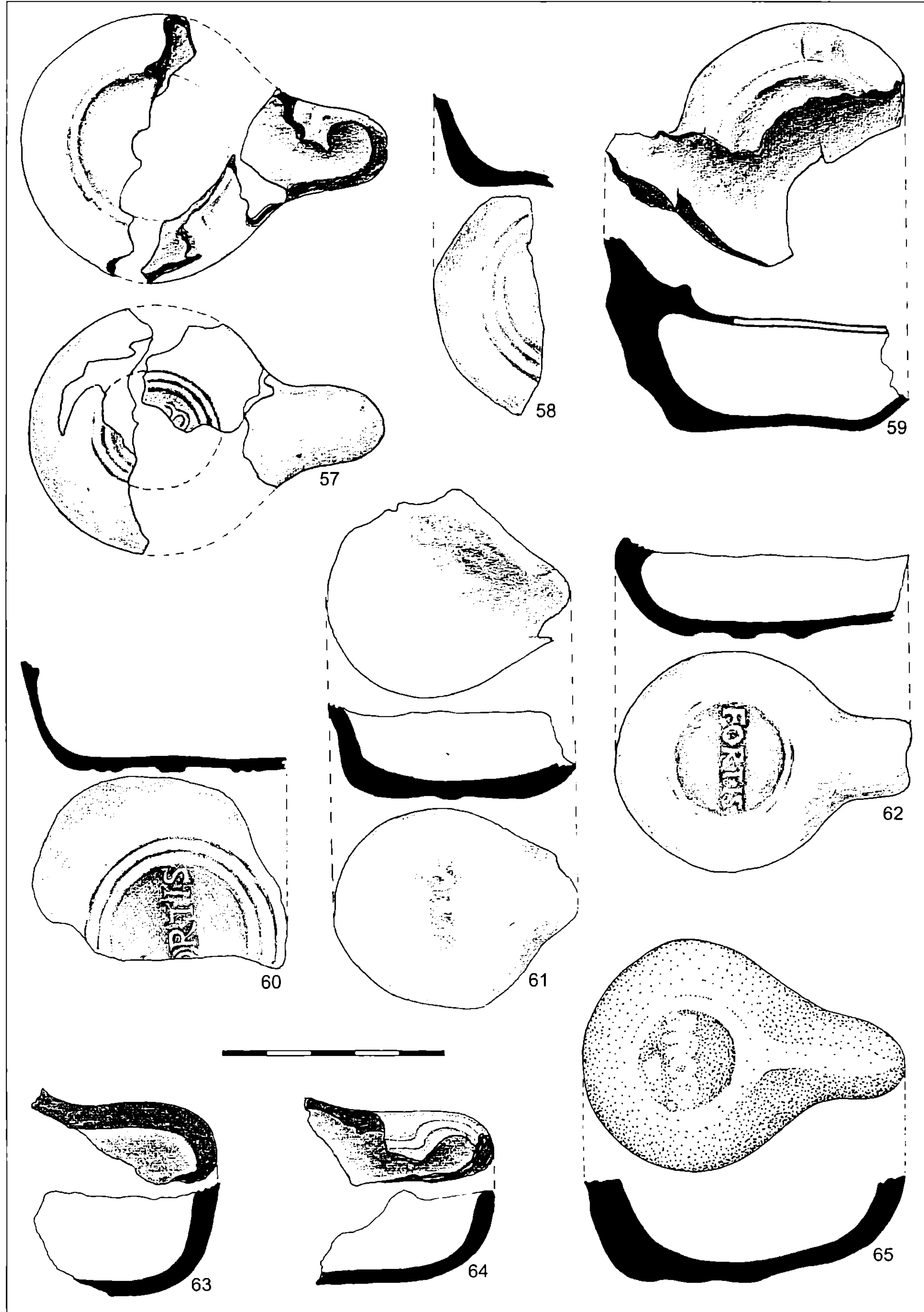
Planşa VI

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

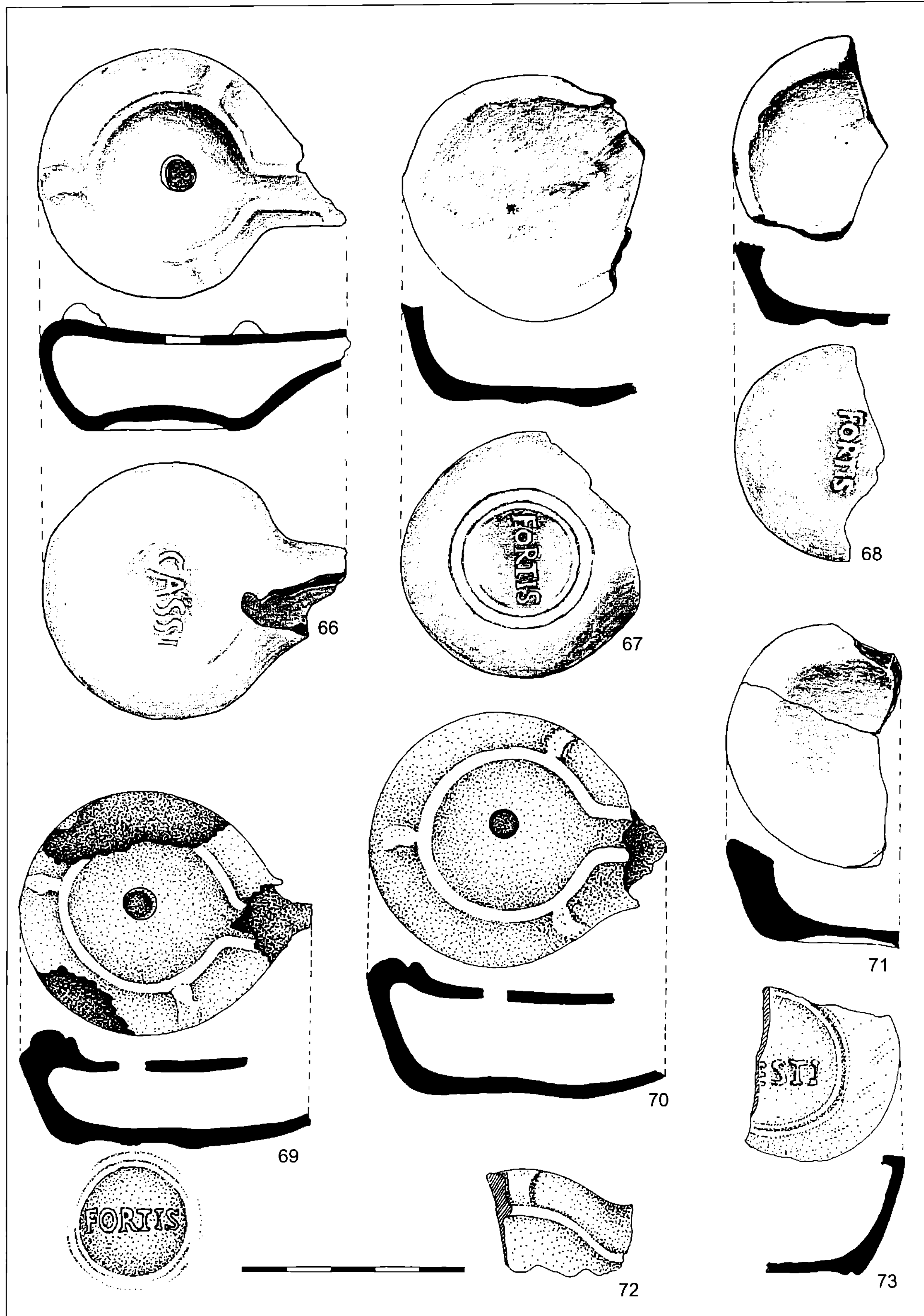
Planşa VII

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

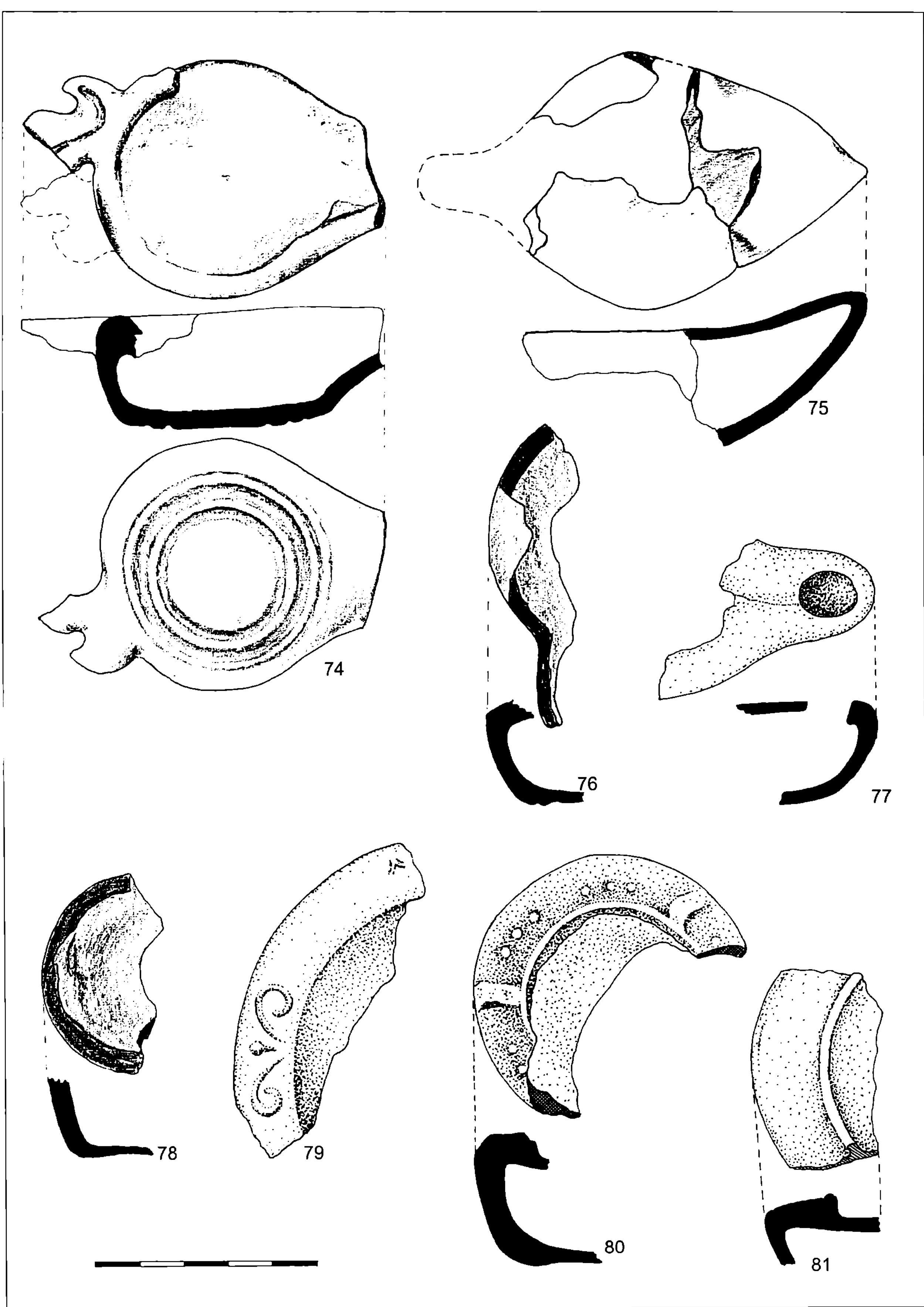
Planşa VIII

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

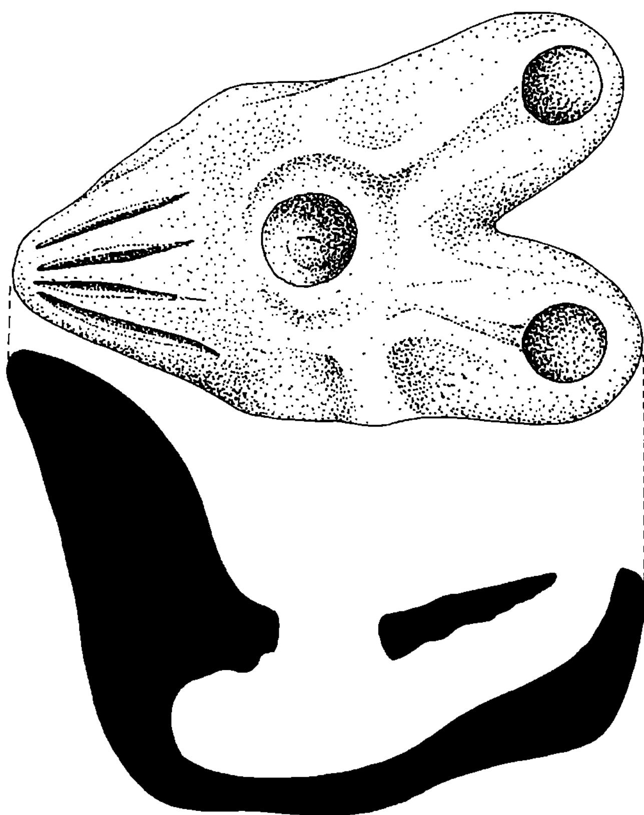
Planşa IX

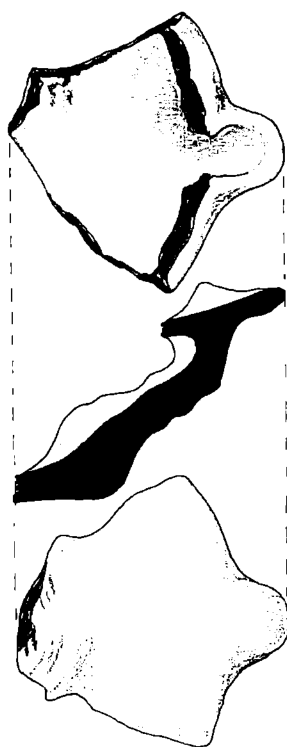
http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

Planşa X

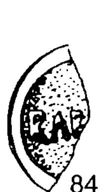
http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

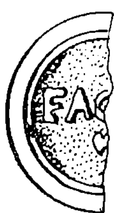

82 83

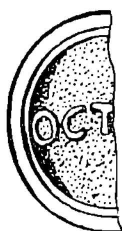

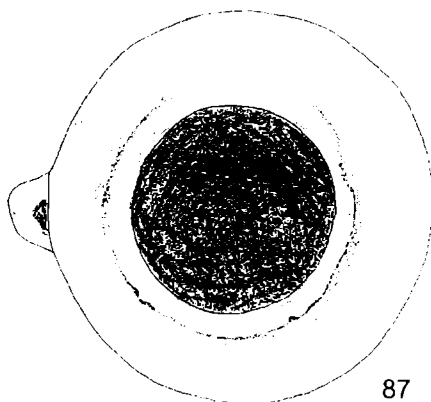
84

85

86

87

Planşa XI. 84-86 după Băluţă 1996; 87 după Isac-Roman 2006.

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro

http://cimec.ro / http://complexulmuzealbn.ro